

Na de Bevrijding

door P. H. Buisman

Wanneer dit nummer verschijnt is de bevrijding reeds eenige maanden oud. De Geestdrift is geluwd en het niet te omvatten gevoel, met één slag verlost te zijn van alle gevaren, vernederingen, dwang, willekeur en niet het minst van den honger, is op den achtergrond geraakt in het leven van alledag, weliswaar nog in de glanzende omlijsting der herwonnen vrijheid, maar met het ontzuiverend aspect van de gebleven moreele en materieele ontreddering.

Zoozeer nemen de problemen van het allerwege dringende herstel de aandacht in beslag, dat men zou verzuimen zich te herinneren hoe hartstochtelijk in vijf lange oorlogsjaren is uitgezien naar de opheffing der slavernij, waarin ons volk door den overweldiger met alle brute middelen werd gehouden, die zijn politieke stelsel en de praktische verwezenlijking ervan hadden te voorschijn gebracht. Nooit genoeg kunnen wij voor den geest houden welk lot ons deel zou zijn geweest indien de uitslag van den oorlog anders ware geweest en ons volksbestaan door een snelle teutoonsche overwoekering en verdringing in al zijn geledingen en uitingen zou zijn vernietigd. Niet te groot kan daarom onze dank zijn aan de „big three”, door wier militaire oppermacht de Duitsche, aanvankelijk onweerstaanbare oorlogsmachine, zij het met inspanning van al hun krachten, tot staan werd gebracht, teruggedrongen en ten slotte verpletterd.

Dat aan het kleinere, daarbij aansluitende afknagingsproces, overal in de bezette gebieden in stand gehouden, ook in ons land zonder ophouden is gewerkt, behoeft eigenlijk niet meer te worden vermeld. Als het geschiedt is het slechts om hulde te brengen aan de leden van onze professie die hun aandeel hebben genomen in een der vele vormen van openlijk of bedekt verzet tegen den onderdrukker.

Ook in de gelederen van ons vak hebben velen moeten lijden onder de steeds scherpere uitingen van diens nimmer aflatend schrikbewind. Van hen, die wegens hun ras door den vijand het eerst werden vernederd, opgejaagd en gedeporteerd, hebben helaas weinigen het leven kunnen behouden. Zwaar was ook de vergelding voor slechts bescheiden uitingen van vaderlandsche gezindheid en zoo zijn ook anderen bezweken in den doodelijken greep van 's vijands wraakzuchtige hand, toen hem eenmaal duidelijk was geworden, dat zijn politieke ideologie het Nederlandsche volk met afschuw vervulde. Tot de nagedachtenis van allen, die in het concentratiekamp of bij een der vele andere methoden van vernietiging zijn bezweken gaan onze gevoelens van deernis uit. Daarnaast gedenken wij met niet minder weemoed hen, die door het offer van hun leven den hoogsten prijs hebben betaald voor de daadwerkelijke bevrjding waarmede zij de nationale zaak hebben gediend. Gelukkig zij, die na een langer of korter, maar steeds gevaarvol verblijf in de gevangenis of elders weer werden los gelaten, meestal niet vanwege gebleken onschuld, doch louter omdat zij den waren aard hunner handelingen voor des bezetters niets ontziende speurders verborgen wisten te houden. Zij verdienen onze bijzondere achting.

Een gelijk lot als dat van Hitler's Duitschland is, veel vroeger dan deskundigen hadden voorspeld, ook Japan's onafwendbaar deel geworden. De unconditional surrender heeft, naast de andere deelen van het onmetelijke Oost-Azië, tevens ons Indië bevrijd uit de klauwen van de verkondigers eener nieuwe orde, die, ware zij doorgevoerd kunnen worden, het einde had beteekend van de eenige eeuwen oude Nederlandsche westersche beschaving en economische ontwikkeling. Wij mogen ons gelukkig prijzen dat zoowel onze landgenooten ginds als de inheemsche bevolking weldra tot in alle hoeken van den archipel verlost zullen zijn geworden van een régime, dat in hardheid en meedoogenloosheid niet minder zwaar gedrukt heeft als dat der nazi's. Van de deportatie der Europeesche elementen naar andere tropische gebieden en de opsluiting in kampen onder onhygiënische omstandigheden zullen helaas velen niet meer terugkeeren en in angstige spanning wacht ons volk op het bekend worden van den waren omvang dezer doelbewuste vernietiging van het Europeesche bestanddeel der Indonesische samenleving.

De betreurenswaardige loop der politieke gebeurtenissen heeft echter in plaats van de vurig gehoopte bevrijding nieuwe gevaren en ellende over onze landgenooten aan gene zijde van den evenaar gebracht, waarvan het einde wellicht een zaak van enkele weken is, maar die aan pijnlijkheid ons geheele volk zwaar hebben getroffen. Mogen, als de rust en orde eenmaal zullen zijn weergekeerd, weinigen van onze beroepsgenooten en hun gezinsleden aldaar op het professioneele appèl afwezig blijken!

De bevrijding beteekent tevens opheffing van den gedwongen stilstand van het organisatorisch apparaat, dat in de Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde belichaamd is. Wel was deze door den bezetter ontbonden en vervangen door de Tandartsenkamer, maar het volslagen gemis aan levensvatbaarheid van deze opgedrongen nazi-instelling en het algeheel gebrek aan medewerking van de tandartsen, stempelden haar tot een hol gebaar. Het onvermogen van de leiding en haar aanhang om de aangekondigde bemoeiingen ook maar voor een fractie te verwirkelijken heeft het geheele instituut tot een kluchtige vertooning gemaakt. Thans is het aan de herrezen Maatschappij om den afgebroken draad harer werkzaamheden weer op te vatten en zich onverwijld te bezinnen op de nieuwe taak, die de omstandigheden van het oogenblik voorschrijven. Naar uit de rondgezonden Circulaires, Berichten en Mededeelingen en het belangrijke Maatschappij-Rapport 1945 kan worden afgeleid heeft het Dagelijksch Bestuur inmiddels niet stil gezeten, ook niet in den tijd toen alle activiteit ondergronds moest worden ontwikkeld. Het heeft aan critiek op het beleid van het D. B. niet ontbroken en zelfs dreigde een oogenblik kort na de bevrijding het uitbreken van een ernstig conflict. Gelukkig hebben samsprekingen met de oppositie tot een oplossing geleid, waarmede naar te hopen en verwachten valt de gerezen bezwaren uit den weg zijn geruimd. Nog ontbreken de praktische mogelijkheden om de beraadslagingen in groot verband te hervatten en besluiten te nemen over wat thans te doen staat. Maar het herstel waaraan op alle gebied hard gewerkt wordt doet vertrouwen dat ook die beletselen in de naaste toekomst zullen wegvallen en de Maatschappij haar werkzaamheden op voor-oorlogse basis kan hervatten.

Wetenschappelijk beteekent de bevrijding de verlossing uit het vak-literaire isolement. Vooral na de deelneming van de Vereenigde Staten aan den oorlog tegen het Derde Rijk werden de bezette gebieden geheel afgesneden van de literatuur der Angelsaksische landen om eenige jaren lang in volslagen onwetendheid te blijven van wat in het land der onbegrensde en onbelemmerde mogelijkheden, op tandheelkundig gebied aan vorderingen in de tijdschriften was neergelegd. Na de dramatische Septemberdagen van het vorige jaar werd de afsluiting op alle gebied, dus ook op het onze, volkomen.

Met groot verlangen zien wij uit naar de eerste boden van een hersteld internationaal postverkeer als tastbaar teeken van de komende gelegenheid om den wetenschappelijken achterstand die mede ons oorlogsdeel is, in te halen. Hiervan

hoopt het Tijdschrift in de naaste toekomst getuigenis te kunnen afleggen.

Voor de Vereniging van Nederlandsche Tandartsen opent zich tevens een nieuw verschieft. Als organisatie, in het bijzonder belast met de voorziening in de wetenschappelijke behoeften der professie, voor zoover daaraan door voordrachten en demonstraties kan worden tegemoet gekomen, had zij tot het laatste getracht haar taak zoo goed als de omstandigheden veroorloofden, te blijven vervullen. Ook hieraan kwam een eind toen de mogelijkheden uitgeput waren.

Laten wij vertrouwen, dat binnen afzienbaren tijd niet alleen het beleggen van landelijke bijeenkomsten met succes uitvoerbaar zal zijn, doch dat ook weer buitenlanders van naam wederom bereid en in staat zullen blijken hun bijzondere kennis en kunde voor een Nederlandsch gehoor te ontvouwen.

Er is een aspect van wijder belang waarvan wij op dit moment den blik niet afgewend kunnen houden. De oorlogs- en bezettingsnood heeft in de laatste jaren van alle zijden geknaagd aan den gezondheidstoestand van ons volk in al haar geleidingen. De langdurige ondervoeding en de onhygiënische levensomstandigheden als gevolg van velerlei samenwerkende factoren hebben het fysieke weerstandsvermogen tegen besmettelijke en ondermijnende gestelsziekten, naar in officiële verslagen duidelijk naar voren werd gebracht, tot een verontrustend peil doen dalen. Ook de jeugd heeft daarvan haar deel gekregen. Voor het herstel van onze volkskracht, voor zoover die gedragen wordt door de komende generaties van morgen en overmorgen, zullen alle krachten dienen te worden gemobiliseerd en overheidsmaatregelen zullen er op gericht moeten zijn om alle ongunstige factoren, die dit herstel in den weg staan of kunnen belemmeren, te elimineeren. Daarbij zal een rationeele bestrijding van het jeugd tandbederf niet meer kunnen worden ontbeerd. Op welke wijze dit mogelijk en practisch uitvoerbaar is, daarover behoeft in tandheekkundigen kring niet meer te worden gediscuteerd, de methode en organisatievorm zijn reeds allerwegen aan de praktijk getoetst en beproefd gebleken; in ons land weliswaar in zeer bescheiden mate en met uiterst beperkte middelen. „Helaas” dient er aan te worden toegevoegd, want de kortzichtigheid en het gemis aan hygiënisch verantwoordelijkheidsgevoel op dit gebied bij de verschillende overheidsinstanties waren een onoverkomelijke hinderpaal voor de toepassing van den enig mogelijken bestrijdingsvorm van het tandbederf om de gebitsgezondheid van de opgroeiende jeugd te bewaken en in stand te houden. En zonder de hulp van de overheid gaat dit nu eenmaal niet.

De politieke handlangers van den bezetter hebben getracht deze verzaking onder het oude regime dienstbaar te maken aan hun propaganda. Een stumperige poging om door verkapte chantage het instituut der schooltandverzorging over het geheele land in werking te brengen was door de afzijdigheid der tandartsen tot mislukking gedoemd. En terecht. Het ware onvereinigbaar geweest met elk elementair nationaal gevoel om door medewerking aan een sinds jaren vurig doch tevergeefs bepleiten maatregel, zich te laten spannen in het gareel van den binnenlandschen vijand. Dat was geen prijs die betaald kon worden voor de verwerking van een hygiënische en prophylactische voorziening — hoe waardevol ook in de oogen der tandartsen — die door de oude regeerders zoo hardnekkig was afgewezen met een beroep op de financiële consequenties.

Thans, nu een alom vertrouwenwekkend bewind zich heeft aangegord om ons land weer op te heffen uit de puinhoopen van welhaast algeheele ontakeling, dringt zich vanzelf de vraag op: wat zal de nieuwe koers ons op dit gebied brengen? Zullen de geesten der betreffende, verantwoordelijke gezagsdragers meer vatbaar, althans beter te doordringen zijn van de onmisbare waarde van een overheidsjeugd tandverzorging dan die uit het „ancien régime”?

Het valt niet te ontkennen: de invoering der schooltandbehandeling op groote schaal vergt niet-onaanzienlijke uitgaven en de toestand van 's lands financiën is — dit kan iedereen zonder meer duidelijk zijn — niet minder dan hachelijk. Het herstel en onderhoud van de fysieke weerbaarheid van ons volk is echter van zoo groot belang dat geen onderdeel, en zeker dit niet, mag worden verwaarloosd.

Zou men volharden in de opvatting, dat de publieke zorg voor het gebit van het opgroeiende geslacht nog steeds niet aan de orde is, dan zullen de sociale instanties der georganiseerde tandheelkunde geroepen zijn om met klem van redenen te trachten daarin een ommekeer tot stand te brengen.

Na den feestroes der bevrijding met haar beloftevol perspectief is de kater niet weggebleven. Een gevoel van malaise heeft zich van de critisch gestemden meester gemaakt. De gekoesterde naïeve illusie dat na de nederlaag van den vijand alles in het werk zou worden gesteld om ons land met hulp van buiten materieel snel terug te brengen op het voor-oorlogsche peil werd aldra verstoord. In wijderen kring werd het nu pas duidelijk hoezeer ons land in de vijf bezettingsjaren door den overwerldiger geplunderd, uitgezogen en vernield was en de uiterlijke zoowel als innerlijke structuur gesloopt waarop de welstand van voorheen berustte.

Thans staat ons volk in het aangezicht van de gevolgen dezer stelselmatige en doelbewuste afbraak die naar buiten steeds meer zichtbaar wordt. Nog is de balans van den toestand van berooidheid waarin de oorlog ons heeft achtergelaten niet geheel opgemaakt, maar wel staat reeds vast dat ons volk zich met eigen kracht daaruit zal moeten opwerken. Nu reeds is het duidelijk dat met een aanzienlijk verminderde koopkracht over de grenzen moet worden gerekend. Wat dit beteekent voor een beroep als het onze, dat voor zijn praktijkuitrusting geheel, voor zijn instrumentarium en materialen grootendeels op het buitenland is aangewezen, behoeft weinig toelichting.

Van een belangrijk aantal collega's is de praktijkinstallatie in den loop van dezen oorlog voor een kleiner of grooter deel door roof, oorlogsgeweld en plundering verloren gegaan. Zij staan voor het probleem hoe deze te vervangen of aan te vullen. In ons land is zoo goed als niets ter compensatie aanwezig, afgezien van wat door collegiale hulp uit eigen bezit kon worden bijeengebracht. Ook in het buitenland is, althans voor burgerlijke doeleinden voorloopig weinig of niets beschikbaar en zeker niet voor ons. Zij, de jonge en de aanstaande collega's, die hun praktijk nog moeten beginnen zullen zich voor geruimen tijd verstoken zien van een uitrusting, die beantwoordt aan den technischen en aesthetischen eisch, waarmee men zich van professioneel standpunt allengs vereenzelvigd heeft. Al dezen zullen zich vooreerst met veel minder tevreden moeten stellen en wanneer eenmaal de mogelijkheid weer zal zijn teruggekeerd tot het aanschaffen van een „moderne" installatie, dan zal deze, gezien de lagere waardeering van den gulden en de algemeene stijging van het prijsniveau, ook in de landen van herkomst, aanzienlijk grootere financieele offers vergen.

Pas na een komend, nieuw monetair evenwicht zal blijken welken invloed dit zal hebben op de praktijkvoering in haar geheel.

Moge dit ons allen, die ongedeerd zijn gebleven en de gevaren en ontberingen van het jongste verleden zonder geestelijke en fysieke schade hebben doorstaan, niet weerhouden om ons werk ten bate van de gemeenschap te herbeginnen of voort te zetten met opgewektheid en vast vertrouwen op de moreele en materiele verheffing van volk en land boven de voorbijgaande nooden van dezen nieuwen tijd.

De wereld en Duitschland

door Ch. F. L. Nord, 's-Gravenhage

Nu het oorlogsgeweld in Europa tot een einde is gekomen en het Derde Rijk vernietigend is geslagen en ten val gebracht, is het noodzakelijk — waar met kracht aan het herstel der verbroken internationale betrekkingen zal moeten worden gewerkt — onze houding te bepalen ten opzichte van Duitschland.

Toen in 1918 zich een soortgelijk feit voordeed, werden, wat de tandheelkunde betreft, de internationale relaties in 1921 wederom opgevat in een bijeenkomst te 's-Gravenhage, *als van ouds!*

Dit was niet zonder moeite bereikt. De geallieerde landen wenschten oorspronkelijk een voortzetting zonder Duitschland. De kleine neutrale Staten en met name Nederland, hebben zich daar toen tegen verzet. Zij betoogden dat de oolog was afgeloopen, dat de wetenschap geen nationaliteiten kent en bovenal, dat de Deutsche Geneeskundige Dienst, naar hen uit eigen aanschouwing was gebleken, de krijgsgevangenen op precies dezelfde uitstekende wijze had behandeld als hun eigen soldaten en dat zij dus alles hadden gedaan wat men redelijkerwijze van hen verwachten kon. Deze en dergelijke argumenten hebben dan ook gezegevierd en de „Fédération Dentaire Internationale”, die in 1900 te Parijs was gesticht, zette haar belangrijken arbeid voort als tevoren, zij het dan ook dat de Duitschers de eerste jaren zoo verstandig waren slechts enkele populaire vertegenwoordigers naar de bijeenkomsten te zenden.

Dat was na 1918 en nu zullen wij opnieuw na Mei 1945 onze houding moeten bepalen. Thans ligt echter de zaak geheel anders. Niet omdat de toenmalige neutralen thans voor het grootste deel ook in den oorlog zijn betrokken geweest, of omdat de argumenten van 1921 niet juist waren. Maar als wij nu volstrekt weigerachtig zijn met Deutsche collega's in internationaal verband samen te werken, dan is dat omdat hetgeen wij sinds 1933 en met name sinds 1940 hebben aanschouwd, van dien aard is geweest dat men van de huidige generatie ons inziens verlangen noch verwachten kan, dat zij zonder de meest volstreekte noodzakelijkheid met Duitschers aan één tafel gaat zitten.

Dit is niet, omdat wij, zoo kort na het staken der vijandelijkheden, nog niet in staat zijn de situatie objectief te bekijken. Het is ook niet omdat wij nog door de oorlogspsychose bevangen, vervuld zijn van bitteren haat tegen den verslagen vijand.

Wij zullen in de toekomst voortgaan met vreugde te luisteren naar *B a c h* en *B e e t h o v e n* en wij zullen *G o e t h e* zeker niet uit onze boekenkast verbannen. Wij koesteren verder in het geheel geen haat, want haten doet men slechts gelijkwaardige tegenstanders.

Wij hebben echter in de afgelopen jaren noodgedwongen de Duitschers van nabij leeren kennen en dit heeft tengevolge gehad, dat wij te hunnen opzichte vervuld zijn met gevoelens van zóó onuitsprekelijke verachting en zóó onzegbare walging, dat het ons niet mogelijk is hen in een nabije toekomst ook maar formeel de hand te drukken.

Wij vreezen voor Duitschland en de Duitschers, dat als straks het feitenmateriaal uit geheel Europa loskomt, deze gevoelens hoogstens versterkt zullen worden.

Maar ook zonder die gegevens hebben wij helaas redenen te over om niet verlegen te zijn om nieuwe feiten en ook zijn wij tot het inzicht gekomen, dat dit alles niet het gevolg is van de gedragingen van een kleine gangstergroep, die op misdadige wijze hun wil oplegden aan de massa, maar wel dat de vertegenwoordigers van het Derde Rijk in werkelijkheid de exponenten waren van machten die de groote meerderheid vormden onder de tallozen, die in het Pruisische Militarisme op zijn ergst de beste voorwaarden zagen voor de Deutsche hegemonie, waar sinds *F r e d e r i k d e G r o o t e* bewust naar gestreefd is.

Wanneer wij niet verder teruggaan dan deze eeuw, dan vinden wij in 1901 de volgende rede van den keizer, gehouden tot het detachement troepen dat naar China vertrok om met de corpen der overige landen den Bokser-opstand te bedwingen.

„Gij staat op het punt een krachtigen, goed gewapenden, wreeden vijand tege-

moet te gaan. Ga op hem los en versla hem! Geef geen kwartier! Maak geen gevangenen! Doodt hen als hij in Uw handen valt! Zooals duizend jaar geleden de Hunnen onder hun koning Attila zichzelf een dusdanige naam verschafften, dat deze nog steeds angst en schrik doet weerklinken in legende en fabel, zoo moge de Deutsche naam over duizend jaar in de Chinese geschiedenis nog doorklinken. Gij zult U zóó hebben te gedragen, dat voortaan een Chinees zelfs niet onvriendelijk naar een Duitscher zal durven kijken!"

Wij herinneren ons voorts, kort voor den oorlog van 1914, hoe de Deutsche kroonprins, afscheid nemende van zijn huzarenregiment, het schoonste oogenblik van zijn leven het moment zou achten, waarin hij aan het hoofd van zijn ruiters in een „frisch fröhlichen Krieg" op den vijand zou kunnen instormen.

Wij weten ons ook nog te herinneren hoe kort na het uitbreken van dien oorlog (October 1914) het beruchte „Manifest der 93" verscheen, waarbij de meest bekende vertegenwoordigers van Deutsche cultuur en wetenschap den volke onder meer verkondigden hoe Deutsch militarisme, Deutsche cultuur en wetenschap één was en dat Deutschland nimmer het volkerenrecht geschonden had. Later hebben deze heeren — ter verantwoording geroepen — betoogd dat zeer tegen hun zin deze onderteekening hen „on pistol's point" was afgedwongen en de wereld heeft die verklaring geslikt. Zonder twijfel hebben velen het tóen ook geloofd!

In het licht echter bezien van hetgeen sinds 1933 is geschied, kan moeilijk worden ontkend, dat dit alles maar al te veel overeenkomst vertoont met de theorie van bloed en bodem, die er op neerkomt dat alleen Duitsch bloed en Deutsche bodem heilig zijn en dat de rest vertrapt en vernietigd kan worden indien dit ten goede komt aan het heilige Deutsche Rijk.

Dat zijn de redenen, waarom wij geen na-oorlogsche psychose noodig hebben om vast te stellen, dat Deutschland zich door zijn gedragingen gesteld heeft buiten de rij der beschaafde volkeren.

Wie terugdenkt aan de wijze waarop het zijn eigen voormannen behandelde (Niemöller), hoe het met zijn verslagen en verraden vijandelijke autoriteiten omsprong (Schussnig), hoe het de sluipmoord eerde (Rathenaу, Dolfusz), hoe het de massa's vermoordde, mishandelde en martelde in concentratiekampen, voelt op zoo'n oogenblik ook de diepe schaamte als European, dat dit alles in West Europa mogelijk was.

En wie het dan verder te binnen schiet, hoe onze jongens, opgejaagd en ten slotte gegrepen om slávendienst te gaan verrichten, werden weggesleept op een wijze waarop hier te lande geen mensch ter slachtbank bestemde beesten zou durven en willen vervoeren, die moet wel begrijpen dat als zóó de jeugd van het „bloedverbonden broedervolk" wordt behandeld, het maar beter is om over het lot van anderen niet na te denken.

Omdat dit alles heeft kunnen gebeuren zonder dat er naar ons beste weten in het land der „Kultur" een protest gehoord is, daarom weigeren wij den Duitscher de hand.

En waar de vertegenwoordigers der Deutsche wetenschap te pas en te onpas in hunne vaktijdschriften hebben betoogd, hoe voortreffelijk het Nationaal-Socialisme was en hun halfgod Hitler den eenen eed van trouw na den anderen zwoeren, daar kan het hen moeilijk verbazen, wanneer de rest van de wereld daaruit haar conclusies trekt.

Een nieuwe generatie zal over een kwart eeuw moeten uitmaken of het Deutschland van 1970 een verandering ten goede heeft ondergaan, die het mogelijk maakt het weder toe te laten in den internationalen kring, als de moordenaars en beulen van thans met hunne handlangers verdwenen zullen zijn. Voor ons echter zal het niet mogelijk wezen vóórdien opnieuw te gelooven in Deutsch fatsoen en Deutsche trouw. Nachtelijke overvallen, vijfde colonnes en elementair gebrek aan eerlijkheid, die onder alle omstandigheden moest worden goedgepraat, gaan daar nu eenmaal niet mee samen.

Wij zijn er ons van bewust een en ander op ietwat wijdloopige wijze te hebben uiteengezet, maar wij vertrouwen daardoor voor onze Oosterburen ten minste duidelijk te zijn geweest en hebben verder niet de minste behoefte er ooit weder verder op in te gaan.

Westerbork, Barneveld, Theresienstadt

door J. Sanders Ezn., Amsterdam

Schrijver dezes heeft van 30 Oct. '42 tot 7 Juni '45 in bovenvermelde concentratiekampen voor Joden vertoefd.

In W.bork was voor de geheele, voor een deel sterk vlottende, voor een ander deel tot op zekere hoogte stabiele, bevolking van meestal 10.000 à 15.000 menschen één tandheelkundige polikliniek, aanvankelijk met twee, na een verhuizing met drie operatiestoelen. De aangestelde tandartsen (niet alle konden worden aangesteld, toen er vele kwamen) practiceerden er volgens rooster, zoodat ongeveer den heelen dag poliklinisch tandheelkundige hulp te krijgen was. Eén van hen was de leider, maar dit leiderschap kwam alleen tot uitdrukking in administratieve aangelegenheden. Elk der aangestelde tandartsen was vrij, om naar eigen opvatting zijn taak te vervullen. Er waren geen richtlijnen, tot hoever de tandheelk. hulp zou worden uitgestrekt. Daarvoor verschilden trouwens de opvattingen en de capaciteiten onderling te veel. De toeloop van patiënten was heel groot, maar terwijl enkelen hun best deden, om in den ter beschikking staanden tijd zooveel mogelijk goeds te doen voor hun patiënten, stelden anderen er een eer in, binnen dienzelfden tijd zooveel mogelijk patiënten „weg te werken” (een uitdrukking, welke letterlijk in een conferentie gebezigd is). De inrichting en het aanwezige instrumentarium waren aanvankelijk zeer slecht, na een verbetering in begin October '43 (over de oorzaak daarvan straks) toch nog onvoldoende. Een technisch laboratorium was aan de kliniek verbonden. Aanvankelijk werkten er verscheidene tandtechnici, na diverse deportaties slechts enkele. De moeilijkheid met materialen liet zich ook hier gevoelen, ofschoon niet sterker dan in het geheele land. Al was in het algemeen de bekwaamheid der technici ruim voldoende, leden de resultaten veel door bijkomende omstandigheden; o.a. door het gemis van goede bepalingen omtrent de juiste verhouding tusschen tandarts en tandtechnicus. Veel van deze toestanden had beter kunnen zijn, wanneer de leiding van den gezondheidsdienst meer er op uit was geweest, om ook voor de tandheelkunde de meest juiste maatregelen te bevorderen. Een röntgentoestel was aanvankelijk niet aanwezig. Voor x-foto's en ook voor consulten of behandelingen op chirurgisch-tandheelkundig gebied gingen de patiënten naar het Academ. Ziekenhuis te Groningen — welk uit-je velen niet onwelkom was. Later kreeg het kamp de beschikking over een (transportabel) röntgen-apparaat en konden dus veel vaker foto's worden genomen.

Met dankbaarheid wordt hier medegedeeld, dat verschillende collega's in den lande mij persoonlijk door toezending van instrumenten en materialen (waaronder zelfs een staande electriche boormachine) de praktijk vergemakkelijkt hebben. Hiervan hebben ook andere collega's, en dus hun patiënten, geprofiteerd.

Door den Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken bij de Deutsche autoriteiten daartoe voorgedragen, werd ik met ingang van 19 Juli '43 als tandarts naar het kamp te Barneveld overgeplaatst. „De Schaffelaar” aldaar, een oud, verwaarloosd kasteel met een mooi, uitgestrekt park, aanvankelijk bedoeld als bestemd voor weinige zeer verdienstelijke Nederlandsche Joden, was in December 1942 geopend. Aan de Nederl. autoriteiten was beloofd, dat de daar geplaatsten van tewerkstelling in het buitenland zouden blijven vrijgesteld. Het was dus een bevoorrecht kamp. Later is gebleken, dat die verdienste voor Nederland nu niet altijd zoo buitengewoon groot behoefde te zijn en dat ook in vele gevallen persoonlijke relaties zeer honorabele lieden van allerlei slag, maar wier verdienste voor het vaderland nu niet zoo noitour was, daar een plaats hebben bezorgd. In het voorjaar van '43 was „De Schaffelaar” dan ook al zoo vol geloopt, dat in „De Biezen” (op een half uur afstand) een tweede tehuis onder dezelfde directie moest worden geopend. Vooral door aanhoudende pogingen der collega's, leden van het D.B. der Maatschappij, later vanuit Barneveld zelf ondersteund, was het gelukt, ook mij, door plaatsing op de „personeellijst” het voorrecht van B.veld te ver-

schaffen. Ook de collega in het dorp, die tot nu toe den bewoners van „De Schaffelaar” tandheekkundige hulp had verleend, had bij den directeur sterk mijn aanstelling bepleit.

De geest der leiding te B.veld bleek heel anders dan in W.bork. De directeur, een Nederl. oud-majoor, deed alles in het belang der bewoners, wat hij, met inachtneming van zijn plicht en verantwoordelijkheidsgevoel, kon doen. Onmiddellijk na mijn komst beloofde hij mij alle medewerking bij het inrichten van een kamer voor de tandheekkundige practijk. Want — men was daarmee nog niet verder dan dat men in een der bijgebouwen, als ziekenbarak ingericht, een bepaalde kamer op het oog had. Van de nog beschikbare ruimte bleek ze de meest geschikte, met water-, gas- en electriciteitstoevoer. Door het vertrouwen van den directeur kon ik de kamer op de meest geschikte wijze inrichten met wat er bij verschillende dentaldepôts nog te krijgen was. Bij dit alles genoten we ook van den goeden wil en de medewerking van een der bewoners van „De Schaffelaar”, die de post vervulde van administratief directeur der ziekenbarak. (Deze had wel eens wat gecompliceerder beheer op zich genomen. Hij was n.l. gewezen directeur van het Academisch Ziekenhuis te Utrecht).

Ten einde de installatie definitief uit te zoeken en, behoudens formeele goedkeuring der Directie, te bestellen, zou ik eenige dagen op dienstreis gaan. Intredende ziekte belette dit echter. Collega Mevr. Frenkel-Wiener uit Rotterdam, een der inwonenden van „De Schaffelaar”, werd uitgenoodigd, in mijn plaats te gaan. Een reis van een dag of vier deed haar het resultaat bereiken, dat wij een voor dien tijd zeer behoorlijke installatie konden samenstellen, waarbij we ook al weer de medewerking genoten van eenige, ons persoonlijk bevriende, collega's. Begin September ongeveer was ons kliniekje klaar, maar ik zelf nog niet zoover, dat ik geregeld practijk zou kunnen doen. Op de bereidwilligheid van Mevr. Fr. werd een beroep gedaan, om voorloopig in mijn plaats het spreekuur te houden, waarvan dadelijk ruim gebruik gemaakt werd.

Op 1 Oct. '43 zou ik zelf beginnen, maar — op 29 Sept. moesten op Duitsch bevel binnen enkele uren „De Schaffelaar” en „De Biezen” worden ontruimd. Alle bewoners, pl.m. 700 in getal, werden naar W.bork overgebracht

Nog vóór hun vertrek uit B.veld kwamen aldaar ettelijke tientallen kampbewoners uit W.bork, die tot het corps der N.(ot)-B.(ereitschaft) behoorden (een soort hulp-politieagenten). Hun was de taak opgedragen, om alles „op te ruimen”, wat de bewoners van hun bezit niet hadden kunnen meenemen en dus hadden achtergelaten in de beide huizen of wel in meubelbewaarplassen in het dorp hadden opgeslagen. Tot degenen, die zich eenige dagen met dit werk bezighielden, behoorden ook twee heeren, die als tandarts en één, die als tandtechnicus te W.bork werkzaam waren. Uiteraard belastten zij zich met het demonteeren en inpakken van de tandheek. installatie en het instrumentarium, grotendeels eigendom van het Rijk der Nederlanden. Wat het kleine instrumentarium betreft, dit was voor een goed deel mijn persoonlijk eigendom of aan Mevr. Frenkel of mij door collega's in bruikleen afgestaan. (Zeer toevallig was ik zelf den dag van het vertrek met verlof afwezig en had dus niets kunnen meenemen). Eenige dagen later arriveerde de tandheek. installatie van B.veld na kort en niet eens roemrijk bestaan in W.bork! Al dadelijk werd daar medegedeeld, dat alles in beslag genomen was voor het kamp en dat er van particulier eigendom geen sprake was — een opvatting, krachtig ondersteund door een der bovenbedoelde heeren, die zich met het overbrengen hadden belast; zelfs onder bedreiging van het aan den Duitschen commandant te gaan zeggen, als ik iets ervan terugkrijgen zou. ¹⁾ Afgezien van verschillende

¹⁾ In dit verband is het wellicht interessant, kennis te nemen van Art. 27 van het Besluit D 61 — Buitengewoon Strafrecht: „Hij, die gedurende den tijd van den „huidigen oorlog opzettelijk gebruik maakt of dreigt te maken van macht, gelegenheid of middel, hem door den vijand of door het feit der vijandelijke bezetting ge„boden, om een ander in zijn vermogen wederrechtelijk te benadeelen of om zich „of een ander wederrechtelijk te bevoordeelen, wordt gestraft met gevangenisstraf „van ten hoogste vijftien jaren.”

waardevolle voorwerpen, welke tusschen de instrumentenkast in Barneveld en de aflevering in de tand-kliniek in Westerbork „verloren” waren geraakt, arriveerde daar dus alles en weldra waren de grootere installatiestukken over de drie stoelen verdeeld.

Voor mij was geen plaats meer in het rooster van den gewonen dienst. Maar in den tijd, dat ik weg was geweest, had de leider van den gezondheidsdienst een afzonderlijk instituut van ziekenhuis-tandartsen geschapen, ten einde zooveel mogelijk van de intusschen aangekomen collega's de gelegenheid te verschaffen, om althans nog in zekere mate in hun beroep werkzaam te zijn. Ook ik kreeg toen een dusdanige aanstelling en ik bleef, met telkens naar de omstandigheden varierende domein, in de helaas vele ziekenbarakken als zoodanig werkzaam tot ons vertrek.

De practijk daar moest zich eigenlijk beperken tot de dringend noodige hulp voor patiënten, die dan aan het ziekbed, of liever en meestal, in de dokterskamer van de betreffende barak verleend werd met behulp van wat handinstrumenten, medicamenten en materialen en, zoo noodig, een oude trap-boormachine, welke naar behoefte naar de verschillende barakken getransporteerd werd; natuurlijk zonder operatiestoel of van die andere verfijnd moderne dingen! We namen echter nog wel eens de gelegenheid waar, om, eigenlijk clandestien, wat uitbreiding aan de werkzaamheid te geven, door b.v. bij patiënten, die wegens kiespijn hulp hadden gevraagd, een andere keer ook eens tandsteen te verwijderen of wat caviteiten schoon te maken en van een provisorische cement- of base-plate-vulling te voorzien. En wat misschien nog erger was: verschillende in de barakken werkzame dokters en verpleegsters werden op hun verzoek wel eens behandeld. Wat er van die ziekenhuis-tandartsenhulp nog terecht gebracht is, zou niet mogelijk zijn geweest, wanneer niet ook hierbij coll. F r e n k e l - W i e n e r zoo vriendelijk was geweest, mij te assisteerden.

In een van de door de artsen gehouden wekelijksche samenkomsten voor kleine voordrachten of patiënten-demonstraties had ik gelegenheid, op 7 Juni '44 te spreken over „Tandcaries en haar bestrijding, ook in het kamp”. De belangstelling was groot en de discussie zeer geanimeerd. Zoodat in zekeren zin van een succes gesproken kon worden, maar het eigenlijke doel, verbetering van den mondhygiënischen toestand der kampbewoners via de talrijke ziekenhuis-patiënten, werd slechts voor een klein deel bereikt. Een verder strekkend plan tot dat doel werd al gauw gesaboteerd op, gezien de kampverhoudingen, volstrekt niet atypische wijze.

Overigens — nog geen twee maanden nadien werd bijna het geheele, roen reeds tot ruim 3000 bewoners geslonken kamp „geëvacueerd” naar Theresienstadt (in het vroegere Bohemen). Ongeveer 2500 menschen vertrokken op 4 Sept. naar dit, door de Deutsche kranten-propaganda als weinig minder dan een doradó voorgesteld, kamp. Door dezen maatregel werden dus ook zij, die tot de Barneveld-groep hadden behoord, ondanks de gedane toezegging „in het buitenland te werk gesteld”. Maar zij bleven gespaard voor doorzending naar de veel ergere concentratiekampen, waarover na 8 Mei genoeg, maar niets te veel gerapporteerd is, zoodat ten slotte „Barneveld” toch een belangrijke bescherming gebleken is.

In T. ben ik niet als tandarts werkzaam geweest. Ik kan daarvan dus uit eigen ervaring niet veel mededeelen. Wel ben ik er zelf onder tandheelk. behandeling geweest en met verlof van den leider van een der poliklinieken had ik een paar maal gelegenheid, mijn vrouw zelf te behandelen. In onzen tijd bedroeg het aantal inwoners van T. maximaal pl.m. 30.000 (er waren ook wel eens 60.000 ingeperst geweest). Een zeer groot deel daarvan was ondergebracht in groote kazernes (het is een oud vestingstadje), waar ook de diverse algemeene- en specialistische poliklinieken waren, zoo ook de tandheelkundige. Er waren er met drie, maar ook met zes stoelen. Oppervlakkig beschouwd leek alles prachtig. Elke stoel had een „Unit”, ook Röntgen-apparaten zag ik staan. Maar — van de Units werkte, naar men mij zeide, alleen de boormachine behoorlijk, alle andere apparaten waren defect en er was geen gelegenheid voor reparatie; hoekstukken in slechte conditie, goede boren zeer weinig. Geen gas en zoo goed als geen brandspiritus. Wel waren de electrische steriliseerapparaten goed in orde en — in gebruik. Röntgen-foto's

mochten slechts in bijzondere gevallen worden genomen met speciale vergunning van den leider van den gezondheidsdienst. De verleende diensten bleven dan ook zeer beperkt. Met techniek had men blijkbaar meer moeilijkheden dan in W.bork; het technische werk werd door laboratoria in de stad gedaan, en in de laatste maanden dat wij er verbleven, bijna in 't geheel niet meer. (Maar dat alles is hier in Nederland toch ook meegemaakt!). De toeloop van patiënten was groot, vooral toen, tengevolge van transport naar Polen van verscheidene artsen, w.o. ook tandartsen, verschillende poliklinieken uitvielen en de diensten in de enkele overblijvende werden geconcentreerd. Mijn algemeene indruk was, dat, gezien de slechte omstandigheden, de tandartsen daar als geheel nog wel geprobeerd hebben om er van te maken wat mogelijk was.

Aan het slot van dit artikel moge ik een daad van piëteit vervullen door iets mede te deelen over een collega, die dit helaas wel nooit zal lezen en wiens naam ook wel nooit meer in de vakliteratuur zal worden vermeld: Dr. E m a n u e l L i e b l e i n, geboren in Stanislau (Polen), maar van jongs af gewoond en gestudeerd te Berlijn, als tandarts werkzaam in W.bork, reeds lang vóórdat ik daar kwam, was door veelzijdige capaciteiten, door ijver en nog veel andere eigenschappen zóó superieur, dat hij zonder twijfel verre uitstekte boven alle tandartsen, die ik in die jaren der ballingschap heb ontmoet. Hij beschikte over een schat van theoretische kennis en over een enorme praktische vaardigheid zoowel op conserveerend als op prothetisch gebied. Het technische werk voor zijn patiënten deed hij vaak zelf in zijn „vrijen” tijd, als hij het liever niet aan andere handen wilde overlaten. Van de talrijke verrichten tandextracties waren de moeilijke hem het liefst en hij volbracht ze „elegant”. En ik herinner me een enkel met veel succes door hem behandeld orthodontisch geval. Wanneer men daarbij in aanmerking nam, dat hij nog zeer jong was, in den Hitler-tijd examens had gedaan en gepromoveerd was en daarna voor 't eerst practisch werkzaam in het kamp te W.bork met een zoo beperkt en gebrekkig instrumentarium, dan kwamen zijn praestaties, zoowel wat nauwkeurigheid als snelheid betreft, in nog meer phenomenaar licht te staan. Voor vragen van beroeps-ethiek had hij de grootste belangstelling; en dat alles paarde hij aan een groote bescheidenheid, welke zoover ging, dat hij een aanbevelings-schrijven van wijlen prof. S c h r o e d e r van het Tandh. Instit. te Berlijn, hetwelk deze hem had medegegeven, toen hij in 1938 genoodzaakt was Berlijn te verlaten, aan niemand in W.bork ooit had laten zien — totdat ik het bij hem ontdekte. Een dusdanig aanbevelings-schrijven van een man als wijlen S c h r o e d e r acht ik van zoodanige, unieke waarde, dat het meest essentiele ervan hier woordelijk een plaats moge vinden: „... Er gehört zu meinen fleissigsten und tüchtigsten Studierenden „und hat gezeigt, dass er eine ganz besondere Begabung für das Fach der Zahn-„heilkunde, überhaupt für die ärztliche Tätigkeit, besitzt. Nicht nur, dass er im „Umgang mit Patienten sehr geschickt ist, beherrscht er auch die üblichen tech-„nischen Methoden weit über den Durchschnitt seiner Studiengenossen hinaus. „Immer pünktlich und fleiszig, war er bestrebt, die ihm gestellten Aufgaben mit „grösster Exaktheit zu erledigen. ... Ueberzeugt davon, dass er jeden fachlichen „Aufgabe, die ihm gestellt wird, gerecht wird und auch als Mensch niemals ent-„täuschen wird, ...” Vele Nederlandsche patiënten hadden hem leeren waardeeren en het ideaal van dezen man was, later in Nederland te mogen werkzaam zijn. Hij zou een sieraad zijn geweest van den tandheelkundigen stand in ons land, een aanwinst voor alle beroepsorganisaties, welke hem onder haar leden hadden mogen tellen. Op 28 Sept. '44 vertrok hij met een z.g. „arbeidstransport” van Theresienstadt naar onbekende bestemming. Een aantal weken later werd zijn lieve jonge vrouw (een uitstekende tandarts-assistente) ook weggevoerd met hun kind van nog geen acht maanden oud! We hebben nooit meer iets van hen vernomen ...!

Juli 1945.

(Vóór de correctie van dit artikel werd vernomen, dat L., na verblijf in Auschwitz, in Maart j.l. in het kamp te Bergen-Belsen den dood gevonden heeft.

Uit Amsterdam

door G. D. Margadant, Amsterdam

De hoofdstad heeft ontegenzeggelijk van het directe oorlogsgeweld minder geleden dan de beide andere in grootte volgende steden. Wel hebben de haven werken het door het „tactisch” optreden der Duitsche legerleiding behoorlijk moeten ontgelden en leek de toestand na de insluiting in het voorjaar angstig dreigend, maar gelukkig is het bij deze dreiging gebleven en gedurende den geheelen oorlog is het aantal gevallen door oorlogsgeweld verhoudingsgewijs gering. Het enige slachtoffer onder de collega's is H. K a t t e n b u r g, die door het bekende bombardement op het centrum der Gestapo in de Euterpestraat met zijn vrouw onder de puinhoopen werd bedolven. Wel boekten wij in de eerste oorlogsdagen nog twee droevige verliezen. Wij brachten onzen jongen veelbelovenden collega E. S a n d e r s ten grave, weinigen tijd later gevolgd door onzen betreurden oud-voorzitter der A.T.V.: B. H. de Beer.

Ook de vreeselijke winter met zijn koude en hongersnood heeft de tandheelkundige wereld betrekkelijk weinig getroffen. De meesten beschikten nog wel over een klein voorraadjie brandstoffen en hebben, zij het op zeer bescheiden schaal, kunnen werken. Men zag kleine nood-laboratoria verrijzen, waar met kachelstijven en spiritusverwassers zelfs nog kleine technische werkzaamheden konden worden verricht. Meerdere jongeren sloten voor weken of gedeelten daarvan de praktijk en gingen per fiets den boer op om, soms kilometers ver te ravitailleren, met alle risico daaraan verbonden.

Er had zich een Nood-comité gevormd, waarin de groepen, die de Volksgezondheid dienen, waren vertegenwoordigd en dat, onder leiding van den Directeur van den Gemeentelijken Geneesk.- en Gezondheidsdienst voortdurend contact onderhield met de Rijksbureaux en elke week vergaderde om de nooden van den dag te bespreken. Ondergeteekende heeft als vertegenwoordiger der tandartsen aan die vergaderingen, die trouwens nog, zij het minder frequent, plaats hebben, de aangeenamste herinneringen. Wederzijdsch begrip voor elkanders belangen en eenparig optreden bij autoriteiten hebben zeker resultaten afgeworpen, die — hoe kon het anders! — slechts gering waren, maar niettemin met groote dankbaarheid door alle groepen werden aanvaard. Licht door accu's, kaarsen en zakbatterijen, brandspiritus, zeep, ja zelfs eenige H.L. vaste brandstoffen, het waren alle zaken, die een lichtstraaltje brachten in de sombere duisternis waarin onze arbeid was gehuld. Ook werden, in samenwerking met een speciale commissie voor voedselvoorziening de schrale keukenvoorraden nu en dan aangevuld. In dankbare samenwerking met de apothekers konden, na het uitvallen onzer telefoons, door een verdeling der stad in 13 districten alle collega's door middel van mijn clandestiene telefoon via 13 apothekers worden bereikt, zoodat boodschappen met behoorlijke snelheid konden worden doorgegeven aan de 13 met verspreiding belaste collega's. Over de activiteit dezer laatsten niets dan lof; zij hebben getoond wat collegiale samenwerking in tijden van nood kan betekenen!

Mogen wij ons dus al verheugen over de wijze, waarop wij hier de oorlogsgevolgen het hoofd wisten te bieden, droevig zijn wij gestemd over den grooten rouw die de menschenwaardige maatregelen der bezetters in zeer vele collegiale families hebben gebracht. Niet minder dan 22 collega's vielen, dat mogen wij thans wel aannemen, als slachtoffer van even onbegrijpelijke als wreede deportaties en daarop gevolgde uithongering en uitmoording!

Het is een smartelijke lijst die hier onder volgt, waaronder die van collega's met een klinkenden staat van dienst in onze professie. De pogingen, in uitersten nood en niet zonder risico gedaan om hun lot althans te verzachten, bleven vrijwel alle zonder resultaat. Mej. Arioni, Mevr. de Beer v. Essen, T. Bialosterski, Dr. J. S. Bruske, Mevr. Gahnter Content, Louis

Frank, L. Franken, G. Levie, Mevr. Lindeman—Querido, D. J. Lindeman, A. Loteryman, Jac. Musaph, E. F. Nerden, A. A. Norden, B. L. Paerl, H. de la Parra, H. Schaap Simons, Mevr. Snijders Mullem, J. Swaab, Mevr. E. de Vries, Mevr. Wolff—Hiegentlich en M. Woronick zijn op deze wijze verdwenen, de meesten zonder zelfs een spoor achter te laten. Ik voel mij niet in staat uiting te geven aan de gevoelens, die, bij het overdenken van de behandeling dezen menschen aangedaan, bij ons allen opwellen. Bij het aanhooren van de afschuwwekkende methoden, die elken, ook den laagsten menschelijken trek ontbeeren, zoekt men vergeefs en in verbijstering naar woorden. Een twintigtal joodsche collega's kon tot ons wederkeeren, de meesten doordat zij den verstandigen weg van „onderduiking” hadden bewandeld; slechts een paar overleefden het verblijf in de kampen. Het is mij in dit bestek niet mogelijk, nader in te gaan op de verdiensten die sommigen der hierboven genoemden voor de tandheelkunde hebben gehad. In een volgend nummer zal daar op worden teruggekomen. Maar de lange lijst dezer ongelukkigen vormt wel een bijzonder zwarte bladzijde in de geschiedenis der menschheid, in die onzer professie in het bijzonder.

Contact met het D.B. bleef ook na de opheffing onzer Maatschappij bestaan. Persoonlijk mocht ik meerdere „ondergrondse” bijeenkomsten daarvan bijwonen en ik heb niets dan lof voor de wijze, waarop men daar de belangen der tandheelkunde in die donkere dagen behartigde en zich tot het opvangen der bevrijding voorbereidde.

Als curiositeit zij nog vermeld, dat ondergeteekende in de eerste dagen van 1942 op het matje werd geroepen bij het Reichskommissariat om daar zeer langdurig te worden ondervraagd. Het leek waarschijnlijk, dat dit verband hield met een eventueel op te dragen functie in de komende Tandartsenkamer. Het verloop van het onderhoud zal den lust tot uitvoeren van dit plan wel definitief hebben bezworen! Ik heb er nimmer meer iets van vernomen.

Vergaderingen hadden, vanzelfsprekend, in een zoo groote stad met haar vele leden, na de opheffing der Maatschappij niet meer plaats. Een kleine commissie uit het Bestuur der A.T.V. kwam vrij geregeld bijeen, om de nooden van den dag te bespreken.

Na de bevrijding hadden wij de moeilijkheden onder het oog te zien, die de steun aan de „opgedoken” collega's met zich meebracht. Vooral op het gebied van de huisvesting stuitten wij op ernstige bezwaren. Maar allen zijn weer aan het werk en de vraag naar tandheelkundige hulp is bijzonder groot.

In de landelijke hulp-actie stelde Amsterdam zich parallel aan de groote actie in op Arnhem. Ik heb reden aan te nemen, dat dit werk tot tevredenheid van allen zijn beslag kreeg en dat wij ons hier gelukkig kunnen prijzen een steentje te hebben bijgedragen om de zwaar geteisterde Geldersche hoofdstad tandheelkundig weer op de been te brengen.

Al met al heeft Amsterdam alle reden dankbaar te zijn. Het kan zich met energie gaan wijden aan de zware taak om de wonden, ons arme Vaderland toegebracht, te helpen heelen en ziet, hoe verarmd ook, de toekomst met vertrouwen tegemoet.

Uit Rotterdam

door J. J. Backer Dirks, Rotterdam

Teneinde een eenigszins volledig beeld te geven van den invloed, welke de oorlogsgebeurtenissen hebben gehad voor de tandheelkundige verzorging te Rotterdam en voor de collega's persoonlijk, moet ik wel teruggaan tot de Mei-dagen van 1940. Het tempo was toen schrikbarend snel!

Op 9 Mei passeerden enkelen onzer nog de Maasbrug om 2 uur in den nacht, komende van een bespreking bij K r a n e n b u r g. Moeilijk konden wij beseffen, dat dezelfde brug een enkel uur later het middelpunt zou zijn van de gevechtshandelingen der Rotterdamdsche mariniers. Na vier dagen van strijd, gepaard met aanvallen van bommenwerpers op bepaalde doelen, volgde op Dinsdag 14 Mei het groote zinlooze bombardement, gevolgd door een brand, die talrijke slachtoffers eischte en het geheele centrum der stad in puin legde.

Collega M. J o s S o n kwam hierbij met twee zijner kinderen om het leven en daar de brand in de binnenstad woedde, waar velen gevestigd waren, verloren van de ongeveer 100 te Rotterdam gevestigde tandartsen er 24 hun installatie en velen bovendien hun geheele huisraad. Ook de R.T.V. werd getroffen en verloor twee van haar zes poliklinieken, de R.T.V. Studieclub haar bibliotheek, terwijl „Het Ivoren Kruis” het grootste deel van zijn bezittingen inboette, waaronder bijna het geheele expositie-materiaal voor de tentoonstelling 1935, zijn archief, zijn voorraden propaganda-uitgaven en zoo veel meer.

Veel is er gedaan om de getroffen collega's te helpen; vooral de landelijke hulpactie van het Noodcomité 1940 leverde een goed bewijs van saamhorigheid. Het gunstige resultaat van dezen moreelen en materieelen steun was, dat allen den moed voor het opnieuw beginnen van een practijk spoedig herwonnen en dat de getroffen en zich elders hebben kunnen installeren, waardoor veel leed door nieuwe werkmogelijkheid kon worden vergeten. Zelfs zijn deze slachtoffers van de Mei-dagen 1940 niet degenen, die het meest te beklagen zijn in de oorlogsjaren. Met uitzondering van collega S o n, waren het slechts materiele verliezen, die hen troffen op een betrekkelijk gunstig moment: bijna het geheele land was nog onbeschadigd. Ieder was gaarne bereid zijn dankbaarheid hiervoor te toonen door de helpende hand te bieden. En geldelijke steun was toen nog daadwerkelijke hulp, daar de hier te lande aanwezige voorraden toelieten, de nieuwe praktijkkamers ruimschoots van alles te voorzien.

De factoren, die zich later deden gelden, waren van gansch anderen aard en gevolgen. Het waren de maatregelen van den bezetter, die hun slachtoffers kwamen vragen: de jodenvervolging en andere voorboden van het komende schrikbewind!

In Mei 1941 begonnen de eerste maatregelen tegen de joodsche collega's: zij mochten alleen joodsche patiënten behandelen. Deze werden gevolgd door de verplichting om een ster te dragen in Mei 1942 en door deportatie naar werkkampen in Nederland. Maar ultimo Juli van hetzelfde jaar begon reeds hun wegvoeren via het kamp Westerbork naar Polen. De vrees, dat deze reis voor velen het levenseinde zou betekenen, is helaas waarheid geworden.

Met betrekking tot onze joodsche collega's te Rotterdam valt het volgende te vermelden: J. J. P o o l is (wegens gemengd huwelijk) voor de ergste maatregelen gespaard gebleven, maar Mevrouw C. S. F r e n k e l - W i e n e r is met haar man en 8 kinderen (het negende is ondergedoken geweest en veilig) weggevoerd evenals E. H e r t z k a te Hillegersberg. Van Mevrouw F r e n k e l is bericht uit Zwitserland, dat zij en haar gezin behouden zijn; voor H e r t z k a bestaat nog onzekerheid omtrent zijn lot. Collega B. K n a p te Schiebroek was ondergedoken en ook omtrent hem zijn de berichten gunstig.

In nauw verband met de jodenvervolging staat ook de arrestatie van collega A. J a p p e A l b e r t s met vrouw en beide kinderen in December 1944. Hij huisvestte 5 ondergedoken joden en werd bovendien van dingen beticht, die voor

den bezetter nog ernstiger golden. Zijn zoon kon na eenige maanden ontsnappen, terwijl zijn vrouw en dochter tijdens de dagen der bevrijding uit haar gevangenschap werden verlost. Van Jappe Alberts luiden de berichten, dat hij naar Duitschland is vervoerd en waar hij bij het schrijven van dit artikel nog niet terug is gekomen, bestaat er gegronde ongerustheid over het lot van dezen hoogstaanden eerlijken collega. Zijn huis, dat langen tijd verzegeld was, maar verder ongemoeid werd gelaten, is later leeggeroofd.

Collega F. C. Wicart werd door den Sicherheits Dienst gehaald en doodgeschoten, zijn huis totaal verwoest.

Materiele schade werd er na de Meidagen van 1940 nog menigmaal aan de stad en haar inwoners toegebracht. Van beide zijden kwam het oorlogsgeweld op ons neer. De Geallieerden hadden het gemunt op alle bedrijven en installaties, die voor de oorlogvoering van belang werden geacht en de Duitschers wenschten, toen zij zich een overwinning uit het hoofd moesten zetten, onze haven onbruikbaar te maken door kademuren, haveninstallaties, scheepswerven e.d. op te blazen of grondig te verwoesten. In Maart 1943 werd door een grooten luchtaanval wederom een volkrijke wijk — thans in het Westen der stad — in de asch gelegd en in November 1944 moesten bij een aanval op het hoofdkwartier der Sicherheits Dienst ook de praktijkhuizen van een paar collega's het ontgelden. En deze beschadigingen vonden plaats in zeer moeilijke tijden voor het herstellen ervan.

In November werden voor de Arbeitseinsatz aanvankelijk 7 collega's medegenomen. Eén van hen ontsnapte op de drijfjacht; 3 hebben Duitschland gehaald, maar zijn behouden teruggekeerd. Wanneer ik dan nog vermeld, dat een collega moest onderduiken, omdat de Duitschers het niet goedvonden, dat hij in de dolle Septemberdagen een Engelsche en Amerikaansche vlag had uitgestoken, dan beëindig ik hiermede het hoofdstuk „personalia”.

Zoo heeft Rotterdam in collegialen kring zijn zware offers en zorgen gekend en feitelijk nu eerst — nu men openlijk over den tijd die achter ons ligt praat — valt te beluisteren hoe velen er aan het spiedend oog van de Gestapo zijn ontsnapt en daardoor leven en have hebben kunnen redden!

Voor de praktijkuitoefening hebben wij hier ter stede soortgelijke moeilijkheden gehad als elders. Achtereenvolgens kwamen deze door kolengebrek en het uitvallen van gas, telefoon en electriciteit, welke zich zoowel voor den arbeid aan den stoel als voor het technische werk op zeer hinderlijke wijze deden gevoelen en voor enkelen de uitoefening van de praktijk tot luttele uren beperkten of bijna geheel onmogelijk maakten. Het R.T.V. Bestuur legde een groote activiteit aan den dag om deze lasten zoo lang mogelijk uit te stellen en de nooden zooveel als mogelijk was, te lenigen. Voor carbid, kaarsen, zakbatterijen, extra zeepverstrekking, fietsbanden, kolen en brandspiritus gingen talrijke aanvragen in zee en de onvolprezen voorzitter K r a n e n b u r g heeft een lange reeks van onderhandelingen gevoerd. De toewijzing van een verhoogd rantsoen alcohol vlotte aanvankelijk wel, maar het laatste jaar bleek het Bureau voor Voedselvoorziening in Oorlogstijd niet meer te overtuigen van de dringende noodzakelijkheid van groote hoeveelheden van dit vocht voor praktijkdoeleinden.

Gelukkig is het tot distributie van water — waarover hardnekkige geruchten liepen — niet gekomen en hebben zij, die een pomp hebben laten slaan, deze gelukkig niet behoeven te gebruiken!

In hoeverre tegelijk met alle moeilijkheden voor de behandelingen thuis, deze zich ook voor de werkzaamheden in de laboratoria opstapelden, zal nauwelijks extra vermelding behoeven, daar alle deelen des lands daaronder wel zullen hebben geleden. Hier was sinds het uitblijven der gasleverantie alle soldeerwerk ondoenlijk, terwijl het overige werk met bijlevering van kolen en brandspiritus slechts in zeer beperkte mate werd uitgevoerd.

Tenslotte iets over de R.T.V., die is blijven bestaan, waardoor het onderling contact eenigszins kon worden onderhouden. De vergaderingen werden de eerste jaren geregeld gehouden, later — door het uitvallen van de tramverbindingen — meer sporadisch. Ook de schooltandverzorging is, ondanks de talrijke moeilijkheden waarmede de exploitatie te kampen had (inbeslagname van scholen, gebrekkig

vervoer, fietsenvordering, uitvallen van electriciteit) bijna tot het einde voor de hierin betrokken wijken in stand gehouden. De Nederlandsche Volksdienst heeft er zich nimmer mede bemoeid!

Met uitzondering van de onherstelbare verliezen aan menschenlevens heeft onze stad uiteindelijk niet het lot getroffen, waarop velen zich hadden ingesteld. Op het oogenblik der bevrijding zijn de groote publieke bedrijven nog intact: de electricische centrale levert voor velen al stroom; menigeen heeft reeds telefoon; voor het gasbedrijf is het slechts een wachten op kolenvoorraden en binnen enige weken zal er een levering op enkele uren plaats hebben, de waterleiding werkt normaal (zij het ook met een Walkhoff-smaak!) tunnel en bruggen bestaan nog en aan het binnenkomen van schepen merken we, dat het lossen mogelijk is.

Een hongersnood heeft wel geheerscht en onze modellen en silhouetten gewijzigd, maar ons niet geknakt. Met dankbaarheid zullen eenigen der onzen wel terugdenken aan welkome zendingen uit de „provincie”, waarvoor enkelen der collega's lot toekomt.

En thans hoopt Rotterdam weer aan het werk te gaan nu de mogelijkheid om te arbeiden langzamerhand gaat terugkeeren. Moge dan de tijd ook aan opbouwenden arbeid besteed worden!

Uit Brabant

door L. J. M. Spoorenberg, Eindhoven

Tantae Molis Erat

Bij het overdenken, welke belevenissen onze provincie, gedurende de laatste vijf jaren heeft doorgemaakt, kwamen mij de bovenstaande woorden van Virgilius in gedachte, waarmede deze de moeilijkheden karakteriseerde, die de Romeinsche natie bij haar stichting ondervond.

Of de vergelijking opgaat en of alles nu wel zoo moeilijk geweest is, zal niet door iedereen in dezelfde mate worden beaamd. We hebben echter allen ondervonden dat het verre van gemakkelijk was om normaal practijk te blijven doen, of nog wat van het organisatie-leven te redden en velen konden zelfs geen goed Nederlander blijven.

We waren ons zeer goed bewust dat de bezetter met zijn brutale laars, veel zou verpletteren van alles wat ons lief en dierbaar was, maar nu eerst realiseeren we, wat er zooal verdwenen is. En als we nagaan wat er ontredderd is, dan pijnigt de vraag, hoe weer op gang te komen.

Het zal hier in Brabant wel niet erger geweest zijn dan elders. Naast het moreele leed, dat, wanneer men er gevoelig voor is, die diepste wonden slaat, zijn we allemaal slachtoffer geworden van de materiele lasten door de Duitsche bezetting veroorzaakt.

Vanaf het oogenblik dat de Maatschappij tot Bev. der Tandheelk. werd opgeheven vervielen we in een isolement, omdat het vereenigingsleven ophield te bestaan. De hier in Brabant bestaande kringen echter gaven nog gelegenheid tot collegiale samenkomsten, die meestal hun aanleiding vonden in het illegale werk. Naast zakelijke besprekingen, hadden deze bijeenkomsten van vertrouwden gewoonlijk tot doel, een steunactie of de verspreiding van een bericht tegen de maatregelen van den bezetter of de tandartsenkamer. Nu kan men met voldoening terugzien op dien tijd, toen men kon ervaren, dat een beroep op de hulpvaardigheid bij bijna allen een gunstigen weerklank vond. Het was een uiting van collegiaal gevoel en Nederlandschen geest. Maar deze geest vroeg ook om leiding en voorlichting,

en dit laatste hebben we vaak gemist. Zoo hebben velen het zeer pijnlijk aan gevoeld, toen in Mei 1943, het terecht bestreden estafette-bericht doorkwam, met betrekking op de contributie-betaling aan de Tandartsenkamer. Dat er toen, onder de collegae die voor het contact zorgden, geweest zijn die weigerden dit bericht door te geven, moge disciplinair gezien te veroordeelen zijn, maar zij toonden althans meer en juist begrip te hebben, hoe een principieel verzet tegen landverraders moet gevoerd worden, dan de leiding bleek te bezitten.

Ook klaagde men hier over de gebrekkige organisatie van de verzetactie. De berichtgeving ging niet snel genoeg en het contact verslaptte. Het zou mogelijk geweest zijn met een vluggere en veelvuldiger voorlichting, den onderlingen hand vast te houden en het verzet succesvoller te maken. Ook ten aanzien van het Ziekenfondsenbesluit, waarvan de uitvoering zich nu voltrokken heeft buiten de invloedssfeer van de georganiseerde professie, hadden wellicht ongewenschte uitwassen voorkomen kunnen worden. Deze hebben zich nu wel voorgedaan, zeer ten nadeele van het tandheelkundig prestige.

Intusschen zijn dit beschouwingen achteraf, en de vraag is of dit allemaal mogelijk was. Ook op dit gebied moet men door ervaring leeren en voor een dergelijke harde leerschool moge de Hemel ons in de toekomst sparen.

Dat er zich onder de tandartsen, evenals onder andere bevolkingsgroepen defaïtisten en jammerlijke opportunisten bevonden, kan helaas moeilijk ontkend worden. Over deze groep, zoowel als de enkele N.S.B.-ers die zich in onze afdeling bevonden, kan hier beter gezweven worden. Daartegenover staan degenen, die tijdens de terreur hun offer van vaderlandsliefde hebben moeten brengen. Gelukkig zijn er hier geen dooden te betreuren, maar de afdeling bezit toch een vijftal leden, die gedurende de bezetting eenigen tijd in gijzeling hebben moeten doorbrengen. Met gerechtvaardigde vreugde mochten we vernemen, dat zij moreel en fysiek gezond in hunne gezinnen zijn teruggekeerd en voor de professie behouden, waar wij ze met trots en respect weer begroeten. Hetzelfde moet gezegd worden van de enkele Joodsche collegae in dit zuidelijk gewest, die naar we hopen, na de smadelijke behandeling die zij moesten ondervinden, nu weer in de gelegenheid zijn hun werk te hervatten. Voor hen zijn deze vijf oorlogsjaren een constante marteling geweest, die zij in angst en vrees moesten doorworstelen, met opoffering van hun vrijheid, totdat de bevrijding hun de kans bood weer in het gewone leven terug te keeren.

Voor ons kwam deze bevrijding eindelijk in September 1944, toen de zegevierende geallieerde legers den onridderlijken bezetter verdreven. De toestand die op slag veranderde werd er echter niet gemakkelijker op. We waren bevrijd, maar ons isolement werd tevens voltooid. Eerst bestond de betrekkelijk smalle corridor van Eindhoven tot Nijmegen, waarna langzaam de rest van het Brabantsche land werd veroverd. Deze gang van zaken is voor sommigen van ons catastrophaal geworden. In de Mei-dagen van 1940 is dit deel van het land vrijwel gespaard gebleven van de vernielingen die doortrekkende legers plegen te veroorzaken. Alleen Zeeland is toen op verscheidene plaatsen verwoest. Ditmaal echter zijn meerdere collegae slachtoffer geworden van het oorlogsgeweld en hebben belangrijke materiele verliezen te boeken.

Ondanks dit alles overheerschte de vreugde over de herkegen vrijheid. Toen na de eerste weken van heftige reactie, de roes plaats maakte voor een kalmere stemming, keerde ook het begrip voor de realiteit, die voor velen nogal ontuchterend was. Ook werd de vrijheidsvreugde aanmerkelijk gedrukt, toen de angstige vrees, dat de bevrijding van de rest van Nederland niet meer vóór den winter voltrokken zou worden, maar al te gegrond bleek te zijn. De na-oorlogsche moeilijkheden, die nog bezwarender werden doordat we front-zône waren geworden, werden nóg grooter door de volledige afsnijding van het Noorden. Natuurlijk was er geen gas of electriciteit, noch post- of telefoonverbinding; weinig of geen verkeersmogelijkheden en verschillende plaatsen waren zelfs niet te bezoeken zonder speciale vergunning. Hier zijn geen Dental-dépôts en de Rijksbureaux bestonden voor ons niet meer; één groot tandtechnisch laboratorium dat practisch voor de meesten niet te bereiken was. De kleinere inrichtingen zijn niet volledig geoutilleerd en waren zij

vóór de bevrijding reeds, tengevolge van materiaalgebrek en diverse rantsoeneringen, niet in staat voldoende werk af te leveren, nu waren ze nog tot minder in staat.

Gelukkig was de vraag naar tandheelkundige hulp in den eersten tijd niet overgroot; men scheen daar in den bevrijdingsroes geen behoefte aan te hebben. Doch toen dit al spoedig veranderde, brachten de praktijk-lasten de tandartsen weer bijeen. Een door mij in October gehouden enquête onder de collegae in de onmiddellijke omgeving, (de verder afwonenden waren nog niet te bereiken), wees uit, dat de meesten, wat conserveerend werk betreft, behoorlijk voort konden. Incidenteel vroeg men om injectievloeistoffen of sommige instrumenten; ook medicamenten of plastische vulmaterialen, terwijl algemeen te kennen gegeven werd dat de toestand waarin de hand- en vooral de hoekstukken verkeerden, verre van rooskleurig was. De hoofdvraag gold echter prothese-materiaal. De Directeur-Generaal der Volksgezondheid, die het geluk had door de linies heen te komen en in Eindhoven een afd. Volksgezondheid van het Dept. van Sociale Zaken vestigde, was direct bereid om ons naar vermogen te helpen, door te trachten vanuit het buitenland het benodigde te betrekken. Op zijn voorstel is, door het Militair Gezag, de Centrale Commissie voor Genees- en Verbandmiddelen ingesteld, waaraan werd toegevoegd een door de tandartsen aangewezen commissie, die zou adviseeren bij den aankoop van materiaal. De eerste werkzaamheden van deze commissie, die in December werd benoemd, zouden bestaan in het doen van aankopen om in de meest dringende behoeften te voorzien. De officieele erkenning bracht echter een uitbreiding mede van haar taak, die er toe geleid heeft, dat een volledig en gedetailleerd aankoopplan is samengesteld, dat tot leidraad zou moeten dienen bij de herbevoorrading van het geheele land.

Toen midden November de geheele afdeling nagenoeg bevrijd was en de mogelijkheden om andere plaatsen te bezoeken verbeterden, steeg het verlangen om een bijeenkomst te beleggen om de verbroken banden weer te herstellen. Toch duurde het nog tot half Maart, vooraleer een vergadering kon plaats hebben, waar afgevaardigden uit alle deelen van het tot nu toe bevrijde gebied, vertegenwoordigd waren. Zelfs toen was de geregelde postverbinding naar alle plaatsen niet hersteld, zoodat de convoceering moest geschieden door middel van het M.G. of een toevallige „vriendelijke gelegenheid”. Een officieele reisgelegenheid was er ook nog niet, terwijl voor het bezoeken of verlaten van de provincie Zeeland en het overschrijden van de brug over de Maas om Nijmegen te kunnen bereiken, een speciale „permit” werd vereischt. Om van Zuid-Limburg naar Brabant te komen moest men over België reizen, omdat Midden-Limburg nog door de Duitschers bezet was, en voor dezen doortocht was een paspoort met visum noodig. Waren dan de papieren in orde, dan restte nog de moeilijkheid om een middel van vervoer te vinden, waarmede men den tocht kon ondernemen over de wegen, die door tanks en ander zwaar oorlogsmateriaal waren stukgereden en nog altijd overvol met allerlei soort gerij. Toch was er op Zaterdag 17 Maart te Tilburg in de gastvrije woning van collega *Beukers*, een twintigtal getrouwen aanwezig, en werd in een eerste vergadering van Maatschappij-functionarissen, na de pas herkregeen vrijheid, het oude-Maatschappij-verband hersteld.

In een der afleveringen van „Medisch Contact”, het mededeelingenblad voor de artsen, was het bericht verschenen, dat er geen absolute zekerheid bestaat over de rechtskracht van de ontbinding der Maatschappij van Geneeskunde door den bezetter. Dit zou voor onze Maatschappij eveneens kunnen gelden en aangezien men niet wilde vooruitloopen op hetgeen straks beslist zou worden over het lot van onze organisatie, was men van meening, dat het beter was aan de voorloopige vereeniging een anderen naam te geven, te weten: De Nederlandsche Tandartsen Maatschappij voor Bevrijd Gebied. Deze zou ophouden te bestaan, zoo spoedig het Dagelijksch Bestuur der Maatschappij haar werkzaamheden over het geheele land zou kunnen hervatten. Alle maatregelen die genomen zouden worden, moesten vervallen, indien ze in strijd bleken te zijn met de besluiten van het Maatschappij-bewind.

Vanzelfsprekend had de nieuwe vereeniging een actueel program te verwerken. Een bestuur werd gekozen, bestaande uit de in het bevrijde gebied aanwezige

hoofdbestuursleden, de voorzitters der afdelingen en de collegae die tijdens de bezetting voor het contact hadden gezorgd. Een commissie werd benoemd voor het behartigen van de belangen der getroffen collegae, en een tijdelijk steunorgaan werd in het leven geroepen. Men had zich reeds met het M.G. in verbinding gesteld om een papier-toewijzing te krijgen voor de uitgave van een Mededeelingenblad. Alhoewel verzending per post nog niet mogelijk was, lag hierin toch het eenige middel om alle tandartsen op de hoogte te houden van hetgeen zij dienden te weten. De vergadering ondersteunde dit initiatief en zou de uitgave financieren.

Op verzoek van den tandheekkundigen adviseur van de regeering te Londen, tevens leider van den tandheekkundigen dienst van het leger in Engeland, had zich een commissie gevormd, om hem behulpzaam te zijn bij de organisatie van de hulpverlening in de garnizoenen. Deze Adviescommissie voor Tandheekkundige Aangelegenheden (A.C.T.A.) bracht een rapport uit over de inzichten die hier te lande heerschen met betrekking tot de opleiding voor tandartsen en het tandheekkundig onderwijs.

Bij de hulpverlening aan de duizenden geëvacueerden en repatrieerenden, die in de afgelopen maanden vele plaatsen overbevolkten, eischten de omstandigheden vaak een snelle beslissing voor de te nemen maatregelen. Deze kon niet altijd wachten op het resultaat van het, door de slechte communicatiemiddelen sterk vertraagde overleg. Ondanks dat heeft de nieuwe vereniging hierin nog goed werk kunnen doen.

Voor de studenten, die gedurende de oorlogsjaren, hun beginsel getrouw, weigerden hun handteekening te plaatsen, toen de bezetter dit eischte, op straffe van hun studiën te moeten staken, is te Eindhoven een tijdelijke Universiteit gesticht. Ook hieraan is van onze zijde medegewerkt en gedaan wat mogelijk was om een verder studeeren mogelijk te maken. Het zal voor ieder ingewijde duidelijk zijn dat het, in de gegeven omstandigheden, een moeilijke opgaaft was een bevredigend resultaat te bereiken. De grootste moeilijkheden gaf de inrichting van een cursus voor de pas-beginnenden, op het gebied van outillage, werkruimten en andere hulpmiddelen, zoodat hiervan werd afgezien. Ook is men er niet meer toe gekomen, uitvoering te geven aan het volledige onderwijsschema, voor degenen die reeds toegelaten waren tot de behandeling van patiënten. Na de bevrijding van Utrecht bleek, dat het mogelijk zal zijn om binnen afzienbaren tijd aldaar weer het werk te hervatten. De practische resultaten die bereikt zouden kunnen worden, konden niet opwegen tegen de vele bezwaren die nog overwonnen moesten worden. Op het oogenblik worden alleen die studenten, die op het punt staan hun tandarts-examen te doen, in diverse cursussen daartoe verder voorbereid.

Men is hier aan het werk getogen, omdat niemand wist hoe lang het isolement zou duren, en men was er lang niet van overtuigd, dat na het beëindigen van de krijgsvrictingen, de Noordelijke provinciën er zoo goed zouden afkomen, als nu achteraf, het geval blijkt te zijn. De omstandigheden maakten het niet gemakkelijk, maar we hopen dat ons werk goede resultaten mag hebben, zoodat de herrijzing van tandheekkundig Nederland zal worden bereikt, door voort te bouwen op hetgeen hier is begonnen. In het gunstige resultaat zal dan de beste waardeering liggen van het werk dat werd verricht.

Verantwoordelijk voor het Redactioneele gedeelte van den inhoud:
G. D. Margadant, tandarts, Amsterdam.

Verantwoordelijk voor de advertenties: W. P. Staal, Utrecht.

Uitgevers: G. J. & D. Tholen, Jutphaasscheweg 1, Utrecht.

Drukker: N.V. Drukkerij v/h L. E. Bosch & Zn.,
Oude Gracht 172—176. Utrecht.

Verschijnt eenmaal per maand. Abonnementsprijs f 15,62, voor
buitenland f 17,18 per jaar. Prijs per nummer f 1,56. P 1004/1

Uit Zeeland

door P. Blaauw, Middelburg

Uit Zeeland een bijdrage te geven voor het Bevrijdingsnummer is geen gemakkelijke taak.

Er is in de afgelopen oorlogsjaren veel gebeurd in ons gewest. De Deutsche maatregelen, speciaal t.o.v. Walcheren waren zoo uiterst streng, dat van een geregeld collegiaal samenkomen niet veel kon komen. Het onderlinge contact bleef niettemin bestaan en wij werden goed op de hoogte gehouden van wat zich in 't collegiale leven elders in het land afspeelde.

Toen na de capitulatie van Nederland op 14 Mei 1940 bij proclamatie werd aangekondigd dat Zeeland doorvocht, begrepen wij Zeeuwen, dat ernstige dagen zouden volgen. Toen dan ook zij, die ons land „in bescherming” wilden komen nemen, op 16 Mei voor den Sloedam, de verbinding tusschen Zuid-Beveland en Walcheren, kwamen, werd hun daar door Nederlandsche en Fransche troepen een warme ontvangst bereid, die vele Duitschers het leven kostte. Om Walcheren tot capitulatie te dwingen werd op 17 Mei het fraaie centrum van de oude stad Middelburg door Stuka's gebombardeerd en totaal vernield. De capitulatie van het eiland werd in den nacht van 17 op 18 Mei een voldongen feit, nadat echter nog vele Fransche en Nederlandsche troepen via Vlissingen ingescheept naar Zeeuwsch-Vlaanderen, waren teruggetrokken.

Een kleine rem was gezet op den snellen Duitschen doorstoot. De geschiedenis zal leeren of deze een gunstigen invloed heeft gehad en mede de mogelijkheid heeft geopend dat het Engelsche leger zich bij Duinkerken, zij het met achterlating van alle materieel, heeft kunnen inschepen. Mocht dit zoo zijn, dan is Middelburg niet voor niets een prooi van bommen en vlammen geworden en verloor ondergeteekende niet voor niets zijn praktijkinstallatie en inboedel. De overige Middelburgsche collega, die voor verwoesting waren gespaard gebleven, boden hem zoover in hun vermogen lag hulp. Tijdelijk werd mij bij een collega voor de praktijk onderdak verleend, hetgeen in die verwarde dagen een goede afleiding bleek.

Toen een Duitsch officier, veterinaire van de Stoottroepen, tandheelkundige hulp voor zich kwam vragen, waren wij beiden bereid dit door den ander te laten doen. „Ik heb gisteren al zoo'n vent geholpen, doe jij 't nu maar” . . . Daar sta je dan, door de heeren berooid en hen dan nog moeten behandelen ook. Of deze veterinaire in mijn oogen kon lezen weet ik niet, maar na plaats genomen te hebben, snauwde hij me toe: „Wenn Sie mich weh tun, schiesze ich!”

Vriend en collega zeide: „Dit kun je zeker wel alleen af?” en verdween door de gangdeur, alleen zijn hoofd bleef zichtbaar. Er is géén schot gevallen!

De Duitschers trachtten van Vlissingen uit Zeeuwsch-Vlaanderen te bereiken, maar dit gelukte hun pas den 22en Mei. Tot zoo lang heeft in West-Zeeuwsch-Vlaanderen de Nederlandsche driekleur gewapperd.

De reisverbinding van Zeeland met overig Nederland was door bombardementen en beschietingen door de geallieerde vloot verbroken, zoodat, toen eindelijk autobussen het reizen naar Rotterdam en Den Haag weer mogelijk maakten, door mij getracht werd weer een praktijkinstallatie in Utrecht te bemachtigen; toen bemerkten wij pas goed op welke wijze Rotterdam was getroffen en hoevele collegae daar op dezelfde wijze slachtoffer van de oorlogshandelingen waren geworden. Een vrachtauto bracht de installatie naar Middelburg, zoodat ik 6 weken na de ramp weer op eigen gelegenheid de praktijk kon voortzetten.

Zeeland werd onmiddellijk „sperrgebied”, zoodat men ons van buiten de provincie alleen op zéér speciale vergunningen kon bezoeken, hetgeen niet bepaald bevorderlijk was voor de bevoorradung van de Zeeuwsche collegae en geestelijk deprimerend, daar familie- en vriendenbezoek tot het verleden behoorde.

Zonder eenig vermaak — tooneelvoorstellingen en concerten waren stopgezet, de film werd door een behoorlijk mensch genegeerd — zijn we de jaren door-

geworstd. Het onderhouden van relaties met de collega's was levensgevaarlijk vanwege de zeemijnen, het torpedeeren of door mogelijke beschieting uit de lucht. Een ieder leefde dus zijn eigen leven, met eigen moeilijkheden. Eenige collega's waren niet bereid hulp te verleen aan leden van de Wehrmacht of aanverwante diensttakken.

Het mag een wonder heeten dat de collega's te Vlissingen niet méér schade hebben geleden dan gebleken is. De, naar verluidt meest gebombardeerde stad van Nederland uit al die jaren, was als woonplaats niet de meest aantrekkelijke. De ter plaatse gevestigde tandartsen bleven echter ondanks alle gevaren in Vlissingen wonen en hulp verleen; een van hen was bovendien wethouder en functionaris van het Roode Kruis.

Buiten den luchtafweer, waarvan de huizen schade opliepen, de evacuatie van bevolkingsgrepen uit gebieden, waar veel troepen waren gelegerd, gebeurde er niet veel totdat op 4 Mei 1942 de Sicherheitspolizei bij zijn massa-arrestaties in den lande, behalve 26 anderen op Walcheren ook schrijver dezes arresteerde en na een nacht in de Middelburgsche gevangenis, den volgenden dag als gijzelaar naar St. Michielsgestel overbracht. In het Seminarie Beekvliet dat ons tot verblijfplaats strekte, trof ik onder de gijzelaars nog een jong collega uit Helmond aan.

De tandheelkundige installatie die in 't kamp Haren voor de Indische gijzelaars was verkregen en waarmede een Haagsch collega werkte, verhuisde naar St. Michielsgestel en nu werd ik aangewezen de gedetineerden op het Lazaret tegen den kostendeu materiaalprijs te behandelen. Nadat inmiddels de Indische gijzelaars van Haren naar Beekvliet waren overgebracht, trok ook collega **Kramer** daar weer voor deze groep aan het werk. De Helmondsche collega **Wolters Jr.** nam ook eenige middagen voor zijn rekening, zoodat door ons drieën om beurten werd gewerkt.

In Middelburg werd door de collega's mijn praktijk waargenomen; om te verhinderen dat mijn praktijkinstallatie in beslag zou worden genomen ging één van de Vlissingche collega's voor zijn uit Vlissingen geëvacueerde patiënten te mijnen huize werken; het middel had succes; de installatie was wel door de politie genoteerd, maar is verder ongemoeid gelaten. Collega **van Veen** uit Middelburg kreeg onaangenaamheden met den S.D.; hij werd in de Middelburgsche gevangenis opgeborgen en later ook naar het gijzelaarskamp in St. Michielsgestel overgebracht. De collegiale groep gijzelaars breidde zich uit toen op 13 Juli 1942 een tweede massa-arrestatie het land verontrustte en coll. **Fijn van Draat** uit Terneuzen evenals coll. **Laseur** uit Zierikzee naar Haren werden overgebracht. Zeeland was dus ten opzichte van de andere provincies royaal vertegenwoordigd. Het valt te betreuren dat de Nederlandsche tandartsen zich zoo weinig van de van hun vrijheid beroofde vakgenooten hebben aangetrokken.

Dat de moeilijkheden in onze provincie door het wegvoeren van vier tandartsen voor de achtgebleven collega's grooter werden laat zich begrijpen, dit temeer omdat duizenden Nederlanders te werk werden gesteld aan de Duitsche verdedigingswerken op Walcheren, Schouwen en Duiveland en in Zeeuwsch-Vlaanderen. Deze werklieden bezochten de spreekuren met Krankenkassscheine, daar ze niet meer in Nederlandsche Ziekenfondsen verzekerd waren.

Zeeland en speciaal Walcheren van 1940 af oorlogsterrein, bleef breuklijn van het front. Antwerpen, de dolk op het hart van Duitschland indien in de hand der geallieerden, was aan de Scheldemonding in West-Zeeuwsch-Vlaanderen en op Walcheren verdedigd en alleen daardoor voor de Duitschers bruikbaar.

Toen op Walcheren in de tweede helft van 1943 de Duitsche autoriteiten op grond van een bepaling in het Landoorlogsreglement persoonlijke diensten eischten, werd de geheele Middelburgsche mannelijke bevolking van 16—50 jaar, groeps-gewijze, aan het spitten gezet om Walcheren nog meer tot een vesting te maken. De tandartsen, met de medici gelijkgesteld, behoeften niet aan het graafwerk deel te nemen. Zij konden echter goed werk doen door den spitters meer of langer dan noodig was door terugbestellen, vrije uren of zelfs vrije dagen te bezorgen, waarvan een uiterst ruim gebruik werd gemaakt, al liep het niet altijd af zonder de bekende dreigementen van Wehrmachtszijde aan het adres van de tandartsen.

Ook de tandheelkundige verzorging van onderduikers had de volle aandacht. Herfst- en winteravonden werden besteed om hen, die het daglicht niet meer konden verdragen, tandheelkundig kosteloos te behandelen, terwijl menige Zaterdagmiddag op wankele fietsen met teere banden degenen, die in afgelegen boerderijen een goed heenkomen hadden gezocht, ter plaatse van de noodige hulp werden voorzien.

1944 bracht *D day*, de nervositeit onder de Deutsche bezetting steeg naarmate de geallieerden oprukten. Eind Augustus, begin September vluchtte een gedesorganiseerd Duitsch leger door Zeeuwsch-Vlaanderen, via Vlissingen met paardjes en wagentjes over Middelburg en Zuid-Beveland naar Noord-Brabant. 6 September, dulle Dinsdag, was de vlucht van de eens zoo trotsche Wehrmacht een lachwekkende vertooning. De nawerking duurde helaas kort; twee dagen later viel reeds een terugkeerende discipline waar te nemen en meer troepen keerden terug naar Walcheren.

Op 2 October dwarrelden duizenden pamfletten op Walcheren neer, de mededeeling bevattende dat de bevolking in haar eigen belang werd geraden de hoogste punten van het eiland op te zoeken, daar overstroming het leven der burgerij bedreigde en de kuststrook oogenblikkelijk door de bevolking moest worden verlaten. Daags daarna verscheen een groote geallieerde luchtvloot, de beroemde Westkapelsche Zeedijk werd gebombardeerd met het gevolg dat het zeeewater het eens zoo fleurige eiland binnenstroomde. Nadat in de volgende dagen de dijken bij Vlissingen, Veere en Rittum aan de bommen ten offer waren gevallen, werd het geheele eiland, met uitzondering van eenige dorpskernen, de omwalde gedeelten van Middelburg en Veere en het oudste gedeelte van Vlissingen, tot één groote binnenzee en daarmee genadeloos overgeleverd aan de vernielende krachten van eb en vloed en weer en wind.

De Deutsche vesting Walcheren, de nog eenige afsluiting vormende van den Scheldemond, was een gevoelige slag toegebracht.

Beschietingen vanuit zee en bombardementen uit de lucht op de drooggebleven stellingen beschermden de landingsoperaties bij Westkapelle en Vlissingen, waarbij helaas velen, in het bijzonder de Canadeezen, het leven hebben gelaten. Het zwaar beproefde Westkapelle, waar tal van inwoners waren omgekomen, werd bevrijd. Vlissingen werd na dagenlange straatgevechten genomen. Het huis van een der collega's in de Badhuisstraat werd door de Canadeezen tot een klein fort omgetooverd, waardoor uiteraard veel schade aan woning, installatie en inboedel werd toegebracht. Hoe hard Vlissingen het te verduren heeft gehad kan blijken uit het feit, dat slechts één huis onbeschadigd bleef.

Zuid-Beveland alwaar in 't Zuiden bij Borssele ook troepen aan land waren gegaan, was reeds veroverd. Ook Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen was na wekenlange gevechten bereids in geallieerde handen. Breskens en Oostburg moesten het speciaal ontgelden en werden grootendeels verwoest; collega van G o o r verloor daarbij al zijn bezittingen.

De laatste phase van den strijd om Walcheren, ging om het bezit van Middelburg en Veere, waar de bevolking, die steeds meer het oorlogsrumoer had hooren naderen, vol spanning op haar bevrijding wachtte.

Een 4-daags artillerie-bombardement op Middelburg, dat ten gevolge van de inundatie tot aan zijn wallen nog maar een derde deel van zijn woonruimte over had en van den kelder tot aan den zolder bevolkt was met 30.000 zielen, ging vooraf aan de bevrijding toen op 6 November in den laten namiddag amphibietanks met een 70-tal Canadeezen, 2000 murw geschoten Duitschers konden krijgsgevangen maken. De Zeeuwsche hoofdstad was weer getooid met vlaggen en oranjewimpels, kleine Deutsche weerstandsnesten temidden van het water werden in de volgende dagen opgeruimd.

Tandheelkundig konden we ons weer aan de gemeenschappelijke zaak gaan wijden; de installaties van het Zahnstation te Middelburg werden via het Roode Kruis ter beschikking van gedupeerde tandartsen gesteld. Eenige gedupeerde Zeeuwsche tandartsen konden een gedeelte goed gebruiken en schonken in ruil giften aan het Roode Kruis, terwijl het resteerende ter beschikking werd gesteld van de opgerichte Centrale Commissie van Genees- en Verbandmiddelen.

De oude Hoofdbestuursleden en Afdelingsfunctionarissen staken de hoofden bijeen en een begin werd gemaakt met een herstel van het sociaal-tandheelkundig werk. Contact werd verkregen met de beide tandartsen van de Prinses Irene brigade, die op Zuid-Beveland haar tandheelkundig centrum had gevestigd. Een voorloopige Advies-Commissie voor Tandheelkundige Aangelegenheden (V.A.C.T.A.) kwam tot stand, waarin de oud-leden van het Hoofdbestuur, Spoorenberg Gerards en Blaauw, v. d. Ven, Braat en v. Eupen zitting namen. De vergaderingen werden bijgewoond door de coll. majoor Molhuizen en de kapitein coll. van Amerongen van de Prinses Irene Brigade. Eenige nuttige adviezen konden aan betrokken overheidsinstanties worden uitgebracht.

In Zeeland bleef de oorlog haar slachtoffers eischen. Schouwen en Duiveland nog in Duitse hand, was geïnuundeerd en door het grootste gedeelte van haar bevolking gedwongen verlaten. Evenals het eiland Tholen heeft het tot den dag der capitulatie onder den druk van S.S.-troepen smachtend naar de bevrijding uitgezien.

Bij alles, dat van Schouwen werd weggevoerd, was ook de installatie van den oudsten te Zierikzee gevestigden tandarts. Een onderzoek via het M.G. te Middelburg had tot resultaat, dat deze kon worden achterhaald.

De groote transportmoeilijkheden, het gebrek aan materiaal, de beperkte gasuren, de wankelende electriciteitspositie, speciaal bij het begin van de inundatie (door het bombarderen van de groote sluisen te Vlissingen, kwamen bij eb de koelbuizen van de electricische centrale, die in 't Kanaal door Walcheren uitkomen, droog te liggen), maandenlang het onontbeerlijke leidingwater op Walcheren te moeten missen, dit alles maakte het leven ook voor den tandarts niet gemakkelijk. De herkrege vrijheid is echter het grootste goed en als eenmaal de woorden van het eerste couplet van het Zeeuwsche Volkslied weer van kracht worden, dan zullen ook de Zeeuwsche tandartsen ten volle tevreden zijn.

„Geen dierber plek voor ons op aard
Geen oord ter wereld meer ons waard
den waar beschermd door *dijk* en duin
ons toelacht veld en bosch en tuin
Waar steeds d'aloude eendracht woont
En welvaart 's Landman's werk bekroont
Waar klinkt des Leeuwen forsche stem:
Ik worstel moedig en ontzweem!“

Dat het zoo moge zijn!

Uit Maastricht

door Joh. van de Ven, Maastricht

Er is een jubel van bevrijding door ons land gegaan.
Vijf lange jaren hebben wij gezucht onder Duitse terreur.

Ziekenfonds-maatregelen kwamen tot stand zonder eenige medezeggenschap onzerzijds. We werden eenvoudig tot medewerken gedwongen. Onze Maatschappij werd opgeheven; vergaderings-verbod maakte meer uitgebreid collegiaal contact onmogelijk; de Tandartsen-kamer zou ons in Hollandsche vertaling den zegen der Duitse wetten deelachtig maken.

Dit alles wekte alom verontwaardiging en verzet.

De Ziekenfonds-regeling werd door enkelen, die hiertegenover geen verantwoordelijkheid droegen uitgebuit; de groote massa leefde ze na zoover als de noodzakelijke verplichting ging. De Zuid-Limburgsche collegae hadden het genoegen elkaar een paar maal „toevallig“ in grooten getale te Wylre of Valken-

burg te ontmoeten; plaatselijk werd meer contact gehouden. De Afdeulings-voorzitter Nievalstein werd op het beruchte „Witte Huis” ontboden. Hem werd gevraagd voorzitter van de Gewestelijke Tandartsen-kamer te worden, maar hij hield voet bij stuk en bleef weigeren. Na de circulaire van den President der Tandartsenkamer aan de reserve-officieren-tandartsen, bleek, dat de twee in ons gewest hiervoor in aanmerking komende en te Heerlen woonachtige collegae beiden met den toenmaligen president hadden gecorrespondeerd. De Heerlensche tandartsen hielden hierop met hen een geheime bijeenkomst en deze „gezouten” vergadering had tot resultaat, dat de correspondentie werd gestaakt.

Al stond dus ook de groote massa sterk afwijzend, toch was de houding tegenover de „overheids”maatregelen geen demonstratie van prachtige eensgezindheid.

Het opheffen van het verbod inzake de betaling van de contributie voor de Tandartsenkamer werd over 't algemeen ongunstig beoordeeld; het gaf nu den slappen gelegenheid „een goede beurt” te maken, de beteren wachtten op het dwangbevel van den deurwaarder.

De vergadering van Limburgsche Tandartsen met den afgevaardigde van het Departement van Sociale Zaken in Maastricht ter bespreking van het Saneeringsbesluit en de nieuwe administratie werd door de Midden Limburgers en Noord-Limburgers (op een na) principieel gesaboteerd. De bijeenkomst, waar dus behalve de eene Noord-Limburger alleen Zuid-Limburgers waren, maar in vrij groot aantal, verliep op 't einde stormachtig. Met aandrang werd unaniem gevraagd, alle nieuwe maatregelen op te schorten tot de geheele professie in volle vrijheid mee zou kunnen spreken.

Des te meer verbaasde het menigeen eenige maanden later te hooren, dat een paar Heerlensche collegae, — volgens hun zeggen, — gerugsteund en met goedkeuring onzer Centrale leiding — met het Algemeen Ziekenfonds Mijnstreek en den vertegenwoordiger van den Commissaris voor het Ziekenfondswezen in overleg waren getreden, hetwelk tot gevolg had, de voor dit fonds vervroegde invoering van het Saneeringsbesluit en nieuwe administratie per 1 Juli 1945.

Hier tegen werd dan ook scherp geprotesteerd.

Het kort daarop volgend estafette-bericht „Geen bezwaar tegen aanneming van controle-posten” werd door sommigen zelfs als zóó vergaand beschouwd, dat door hen voor het vervolg alle medewerking als contact-leden aan de berichtgeving werd opgezegd.

Dit had geen gevolgen; in deze beroering der gemoederen viel de spanning van den onze grenzen naderenden strijd.

Het rumoer van de in alle mogelijke vehikels, tot zwaar volgeladen kindervagens toe, al roovend en plunderend, terugtrekkende Duitschers; het geronk en geknetter van vliegtuig-aanvallen op deze colonnes en op alle treinen; het opblazen van alle bruggetjes, boomen, wissels, seinhuizen, telefooncentrales, enz., culmineerde op 13 September 1944 ongeveer te 3 uur in de zware ontploffingen die de beide groote bruggen te Maastricht vernielden.

Dan was alles even doodstil.

Behoedzaam, schuw en verslagen kwamen de bewoners weer uit hun kelders. Maar „fama ruit”, de Amerikanen komen! En een goed uur later ratelden de Amerikaanse tanks Wijk binnen, oogenblikkelijk bedolven onder bloemen en oranje, en omstuwd door een dolle, uitgelaten bevolking. Den volgenden dag was ook Maastricht vrij, en eenige dagen later kende heel Zuid-Limburg de opluchting der bevrijding.

Maar de opmarsch der geallieerden stopte even voorbij Sittard, en toen begon voor de Midden- en Noord-Limburgsche collega's een langen lijdensperiode. Gedwongen arbeid aan verdedigingswerken, bommen, granaatvuur, razzia's, executies, evacuatie, vernielde huizen en praktijken, koude, honger, een lange winter met nameloos leed en ellende.

Doch ook dit is voorbijgegaan. De Lente kwam en daarmee het einde van deze verschrikkingen, de lang verwachte vrijheid was daar.

En nu is de jubel der bevrijding door ons geheele land gegaan.

Mogen wij juichen?

Als tandarts nog geenszins!

Want de positie die wij voor onze professie wenschen, zullen wij nog hebben te veroveren.

Regeerings-kortzichtigheid hield de ontplooiing van onze wetenschappelijke opleiding in boeien; in tandheelkundig-sociale bemoeiingen hadden wij niets te vertellen en wat wij inzake de onbevoegde uitoefening te verduren hadden en nog hebben, zijn in wezen S.S. torturen!

Thans zijn wij weer vrij in onze handelingen, we kunnen den balsem van hulp en sympathie brengen op de geslagen wonden, vrij kunnen wij weer bijeenkomen, spreken, samen werken.

En daarom zullen wij nu van deze vrijheid gebruik moeten maken om onze tandheelkundige emancipatie te verkrijgen.

Los onze boeien! Het uur is daar dat ons eindelijk recht moet worden gedaan, dat wij de plaats moeten kunnen innemen die ons toekomt.

In dezen strijd zullen wij geen hulp van anderen kunnen verwachten. Dezen strijd, en hij zal zwaar zijn, zullen wij zelf moeten voeren. Daarom dan ook zullen wij al onze krachten moeten mobiliseeren in een machtige eenheid, onder sterke leiding, met een vast en goed gefundeerd plan de campagne.

Maar zijn wij hiervoor op den goeden weg?

De eenig juiste weg voert langs de versterking onzer eenheid.

Op de spits drijven van tegenstellingen, zooals onlangs in onze gelederen is geschied, is daarbij weinig bevorderlijk.

Wat dan onze, boven alles noodzakelijke eenheid *in waarheid en met reden* in den weg blijkt te staan, *wat* of desnoods *wie* het ook zij, moet in *deze* omstandigheden onherroepelijk geëlimineerd worden. Het is onze heiligste plicht deze scheiding zoo vlug mogelijk ongedaan te maken, om — nu, driewerf helaas — onze vuile wasch naar buiten is gebracht, ook weer ten spoedigste voor de buitenwereld als *een* nieuw krachtig geheel, hechter en zelfbewuster dan ooit naar voren te treden.

De leden zullen in de gelegenheid dienen te worden gesteld in deze hun beslissing brengende stem uit te brengen.

Doch nog dáárvoor moeten de Afdelingen over hun eigen besturen uitspraak doen. Het is in dezen tijd van moeilijken opbouw meer dan ooit een onding, leden, die niet het vertrouwen der meerderheid hebben, of niet op de goede plaats zitten langer op hun zetel te laten dan noodig is. Ook in gevallen, laten we hopen, dat het in alle zoo zal zijn —, waarin geen verandering noodig blijkt, zal het na dit tijdperk van weinig collegiaal contact, voor de functionarissen een stimuleerend gevoel van zekerheid geven, te kunnen rekenen op het vertrouwen der leden.

Dit geldt evenzeer voor het Dag. Best., dat in Januari nieuw zal worden gekozen.

In den komenden strijd voor het verwerven van onze rechten, een strijd die niet ontweken kan worden en waar ook voor de komende generaties veel van zal af hangen, zal ieder persoonlijk gevoel en verlangen, eerezucht, wrok, of welke nevenbedoeling ook, moeten wijken voor het eenige, alles-beheerschende doel: de bevrijding onzer professie, en de verwezenlijking onzer lang gekoesterde desiderata.

En in dezen strijd om ons hoogste goed wil en zal Limburg mede pal staan.

Was de overgrootste opkomst op de vergadering te Sittard 26 Mei l.l. daar al niet het beste bewijs van? Een eeresaluut nog aan onze Noord-Limburgsche collega's, die ondanks hun vernielde woningen en praktijken, trots eigen zorgen en tal van verkeersmoeilijkheden, op één na allen, op een ouden open vrachtwagen van Venlo naar Sittard ter vergadering kwamen.

Moge het schitterende voorbeeld van deze toch zoo zwaar getroffen collega's tot iedereen in geheel Nederland spreken en een prikkel zijn om in denzelfden geest van offervaardige medewerking zijn krachten te geven voor het verkrijgen onzer *Eenheid* en het veroveren van onze professioneele *Bevrijding*.

Van achter de IJsel

door Arn. Bloemendal, Deventer

Wat voor bijzondere ervaringen moet ik te boek stellen? Het strikt professioneel leven was zeker allerwege tot een ongekend minimum gedaald. Overal moet men toch gevoeld hebben dezelfde bezwaren, die hier het uitoefenen van de reële tandheelkundige praktijk lam legden. Het gebrek aan materialen, voor zoover deze niet uit een onuitputtelijke stock konden worden geput, de bezwaren van een ongeregelde voorziening met gas en dan veelal nog van een kwaliteit, die elke goed bedoelde poging om een goudgietsstuk te maken vrijde, en belette de vulcaniseerketel op normale wijze te stoken ten behoeve van de tandlooze menschheid. En toen deze noodtoestand in de gasvoorziening plaats maakte voor een totale gasledigheid, waren we wel verlost van het piekeren, hoe met de weinige gasuren te woekeren, maar de perikelen om de techniek gaande te houden waren er des te grooter door. In de keuken en in de huiskamer verscheen de vulcaniseerketel om daar op fornuis of kachel de noodige warmte op te doen; en hij voelde zich wellicht heelemaal niet schutterig in deze omgeving, gerugsteund als hij werd door aardappelpan, wasch- en stampotketel, mitsgaders de kookpan voor het steriliseeren van de instrumenten. Want ook de elektrische stroomlevering voorzag niet in de nooden van den tandarts, ofschoon gezegd moet worden, dat voor onze omgeving getracht werd er van te maken wat mogelijk was. Maar de spanning viel beduidend terug en de perioden verminderden zóó in aantal, dat we volgens de elektrische klok een versnelde film doorleefden. Iederen dag moest de eerste met een noodinjectie van een vierde uur weer „bij” gebracht worden. Dit bezwaar was echter wel te overbruggen, moelijker werd het, toen de elektrische boormachine aanechtig meerdere snelheid moest benutten om den boor zijn normale werk te laten verrichten. Het pittige motortje, dat mij steeds zoo trouw ter zijde staat, kon den strijd met de ondervoeding niet aan en gaf het op evenals zijn baas, die door soortgelijke omstandigheden de botten door de voormalige speklaag staken en futloos zijn taak verrichtte en zich zelf moest dwingen om tot activiteit te komen. En onder al deze omstandigheden door, die ons naar beneden haalden, heb ik toch geloofd, dat we hier in Salland nog in veel gemakkelijker omstandigheden verkeerden, dan de collega's in het Westen. Immers de voedselpositie was hier niet ruim, zeker niet, maar er waren toch nog wel eens goedgezinde boeren, die medelijden hadden met den „dokter” in de stad, en als gevolg daarvan verscheen zoo nu en dan wel een kleine bijdrage — vaak op kritieke momenten en van onverwachte zijde — in den vorm van boter, roggebroom of soms een echte „metworst”, die ons als het ware in den schoot werd geworpen zonder dat wij er een voet voor hadden verzet. En als er op uit werd getrokken, och, dan viel het nog wel mee om bij deze of gene rogge, soms zelfs wat tarwe te bemachtigen. Er waren zeer veel menschen, die een geregelde „melkriet” hadden georganiseerd en dan bij dezen, dan bij genen boer een literkje melk mochten halen. Ik weet, in 't hooge Noorden was het beter, haast botertje tot op den boom, maar daartegenover heeft mij de invasie van lieden aller soort geleerd, hoe nijpend in Holland de toestand was, dus ook voor onze collega's geweest moet zijn. Deze strooptocht van voedselzoekers en vooral zoeksters, belast en beladen met de vreemdsoortigste ruilartikelen, om 's Boeren — ik schrijf met een hoofdletter, lezer — hart te vermurwen, bracht ook een ommekeer in de betrekkelijk gunstige positie, waarin wij verkeerden en zoo was hier alles weldra even schaarsch als in het Westen.

Dat voedsel werd hier door vele collegae niet uitsluitend ten behoeve van hun beroepswerk geconsumeerd. Verschillende van hen hebben op diverse wijzen hun overschot aan energie besteed in het algemeene belang van stad en bewoners of voor de herrijzing van ons Vaderland. Inderdaad is er hard gewerkt met opoffering van veel, zoo niet allen vrijen tijd en inzet van persoonlijke veiligheid ten bate van Luchtbescherming, Ziekenhuis en Brandweer of in de ondoorgroondelijke Ondergrondse.

Vooral in de laatste heeft de professie een behoorlijk aandeel genomen. Collega R o z e n d a a l resideerde voor de verandering eens een half jaar in Scheveningen!

Als een nachtmerrie zijn de vijf oorlogsjaren over ons heengegaan, over Salland, over Deventer. Die mooie, blauwe Mei-morgen in 1940 zagen we ze komen op hun stalen rossen in hun camouflage-kleding, glurend en turend om de hoeken, met hun moordwapens in den aanslag. Onze mooie bruggen, het kenmerkend silhouet van Deventer, waren opgeblazen; de IJssel was de eerste linie van weerstand in het Oosten. Slechts een korte spanne tijds en toen was het oorlogsfront over ons heen getrokken en waren we in de macht van de overweldigers. Heel het maatschappelijk raderwerk stond eensklaps stil; niemand dacht meer aan zijn dagelijksche plichten en bezigheden. Het leek één algemeene vacantie! Alleen de kiespijnlijders trachtten ons nog in hun vertwijfeling er aan te herinneren, dat we tandartsen waren. Dat leidde dan tot een voorbijgaande vlaag van bewustzijn: er was ook nog iets dat practijk heette!

Maar geleidelijk kwam er kentering in den passieven geestestoestand van dat oogenblik. Ieder begon, zij het ook onder pressie, weer aan 'zijn werk. Dit werd natuurlijk sterk bevorderd door de omstandigheid, dat hier geen oorlogshandelingen hadden plaats gevonden en er dus practisch niets vernield was. Daardoor konden de gas- en electriciteitsbedrijven, alsmede de watervoorziening, ons in de praxis ongestoord hun onontbeerlijke diensten blijven bewijzen. Wat dat beteekende, werd toen niet beseft. Pas toen de Provinciale Centrale te Zwolle door bominstang ons voor enkele dagen in den steek moest laten, toen begon eerst de oorlogstoestand tot ons door te dringen. En daar was een rhythmisch crescendo in, dat culmineerde in het laatste bombardement op 6 Februari '45, waarbij de halve stad een tooneel werd van verwoesting en ellende, van knarsing der tanden. Grootte felle branden woedden in alle stadswijken en dreigden steeds grootere afmetingen aan te nemen; hulp van alle zijden moest worden gerequireerd.

Drie maal had de stad een zwaren aanval te verduren; twintig maal in totaal zwierven de vliegtuigen boven ons om te trachten de inmiddels herstelde bruggen door bommen te vernielen. Helaas! De uitvoering „liet" de bedoeling raden, maar nog niet eens altijd. Heele gebouwencomplexen, vèr van de bruggen, werden vernield zoodat Deventer ongeveer een derde van zijn woonruimte inboette. Dat dit gebeuren niet zonder uitwerking kon blijven op de uitoefening van het vak behoeft geen betoog. Collega L i n t n e r zag zijn huis in een ruïne omgetooverd en collega R o z e n d a a l ging het al niet veel beter: hij werd uitgeblazen! Beiden zochten en vonden elders gelegenheid om hun werkzaamheden voort te zetten, evenals collega Z o n d e r v a n, wiens huis zoo sterk in den smaak viel, dat het Herrenvolk er zich in nestelde. Naast dit alles veroorzaakte de enorme glasschade door de geheele stad natuurlijk ook het noodige ongerief bij de professie: maar 50% glasschade was lang niet gek!

Waren dit de directe oorzaken, die de juiste gang der praxis belemmerden, een indirecte oorzaak was te vinden in de schuwheid der patiënten om zich op straat te wagen wegens het bommengevaar. Alle orde en regelmaat gingen onder deze omstandigheden verloren, waarbij komt dat meerdere collegae hun kostbaar instrumentarium op een veiliger plaats brachten om zich tegen mogelijke schade door bombardement en granaatvuur, alsmede tegen inbeslagname, te dekken. Daarnaast was de verwarming een bron van voortdurende zorg. Maar evenals ten aanzien van de voeding mochten wij ons gelukkig prijzen, dat er met eenige moeite nog wel aan wat hout was te komen, al werd dit door allerlei contra-maatregelen van bovenaf doorkruist.

In dezen tijd van brandstoffennoed was de kunsthars een ware uitkomst door de lagere temperatuur en de kortere verwarmingstijd.

De tarieven werden ondanks alle bezwaren gehandhaafd op nagenoeg het peil van vóór den oorlog, alleen die van prothese werd lichtelijk verhoogd.

Dat er een grondig onderzoek wenschelijk zou zijn voor zoover collega's tegen de ethiek der honoreering hebben gezondigd en daarmede het aanzien van den tandheelkundigen stand hebben geschaad, behoeft geen betoog.

Het Jodenvraagstuk was in deze omgeving geen probleem wat de collegae betreft. Iets anders was het natuurlijk met de patiënten, die in deze omgeving in ruime mate zich schuil hielden. Hunne verzorging vond in de donkere avonduren plaats, waarbij bleek, dat hunne „omzwervingen” ook toen nog vele waren.

Verder zou ik als mijn indruk kunnen vermelden, dat de gewijzigde voeding van gunstigen invloed is op de caries-frequentie. Ik geef toe, dat men geneigd is zich bij de beoordeeling door de gangbare opvattingen omtrent het ontstaan van tandcaries te laten beïnvloeden, dat daarnaast de tijdelijke desertie van de patiënten uit „bommenangst” een onzuiver beeld schept, maar toch meen ik bij meerdere patiënten aan de hand van het kaartsysteem de gunstige gevolgen van een hard, glutenarm brood en het gespeend zijn van zoetigheden in alle verscheidenheid, te hebben waargenomen. Ik ben benieuwd of ook van andere zijden deze waarneming wordt bevestigd.

Vermoedelijk als gevolg van de onvolwaardige voeding constateerden we hier een „oorlogs-stomatitis”.

Materieel verlies door de omstandigheden werd in dezen vorm geleden, dat, door het uitvallen van iedere verkeersmogelijkheid, tot de trouwe fiets toe, zéér vele patiënten van buiten, door den nood gedwongen, de relatie met hun tandarts moesten verbreken. Daardoor is deze tijd een uitkomst geworden voor de practijken in de omgeving.

Van de Veluwe

door H. Bos, Harderwijk

Nadat men van den eersten schok, tengevolge van de gebeurtenissen in Mei 1940 bekomen was, hernam het gewone leven zijn oude rechten.

De bezetter begon al dadelijk woningen te vorderen en probeerde door hooge loonen de arbeiders op zijn hand te krijgen. Zoo langzamerhand begon het zakenleven schijnbaar te bloeien; er kwam veel geld onder de menschen. De boeren maakten steeds betere prijzen voor hun producten en werden, de goeden niet te na gesproken, de „Shylocks” der bevolking. Al deze oorzaken hadden tot gevolg, dat de practijken der hier en in de omgeving gevestigde tandartsen steeds drukker werden.

De rem op deze ongelimiteerde uitbreiding bleef ook niet uit en manifesteerde zich in het steeds nijpender goederengebrek. Toen deed zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat, hoe minder artikelen de dental-depôts konden leveren, hoe meer personen buiten de tandheelk. branche staande, de wachtkamers bevolkten en kunststanden, instrumenten en materialen te koop aanboden tegen prijzen, die per maand opliepen. Zoo werd een Lab. verpakking Paladon eind '44 grif voor f 1000.— van de hand gedaan, terwijl de vastgestelde prijs nog niet het 1/10 deel bedroeg. Diatorics gebitstellen stegen tot f 30 à f 40 per stel.

Ook van de zijde der laboratoria werd de rem in werking gesteld. Het begon met den eisch bijlevering van eigen materiaal, maar weldra werd, mede door gebrek aan personeel, een beperking van de opdrachten ingevoerd. Het Rijksbureau voor Genees- en Verbandmiddelen deed ook het zijne er nog bij.

Kortom overal werden belemmeringen ingevoerd.

De grootste moeilijkheden moesten nog komen en deze begonnen na 19 Sept. '44 toen de electriche stroom werd afgesloten en het treinvervoer ophield. Door de post alleen werd zoo nu en dan nog een brief of een pakketje bezorgd.

Aan al deze moeilijkheden moest het hoofd worden geboden.

De electriche boormachine, het röntgenapparaat en alle instrumenten voor zwakstroom stonden in de spreekkamers als stille getuigen van hoe het was en hoe

het zou kunnen zijn. De trapboormachine werd wederom in gebruik gesteld, de toestand van vóór 25 jaar was teruggekeerd.

Gelukkig leverde de gasfabriek nog gas, zij het slechts enkele uren per dag en kon de techniek, zoo goed en zoo kwaad als het ging, nog voortgang vinden. Inlays konden nog worden gegoten en protheses vervaardigd. Ook met het uitkoken der instrumenten was men aan deze weinige gasuren gebonden.

Maar niet alleen het laboratoriumwerk, ook voor het bereiden van de maaltijden, warm water voor het schoonmaken van het vaatwerk was men op deze uren aangewezen, zoodat strubbelingen in de huiskamer niet altijd uitbleven.

Doordat de wasscherijen de vuile wasch niet meer kwamen ophalen, moest ook dit werk thuis gedaan worden.

De meeste dienstmeisjes hadden ernstige bezwaren tegen het behandelen van de groote wasch, mede omdat de waschmiddelen ontbraken, zoodat men gedwongen was op het gebruikelijke aantal witte jassen en praktijk-handdoeken drastisch te bezuinigen.

Vele echtgenooten der collega's waren, door het nijpend gebrek aan personeel, gedwongen de huishouding geheel of gedeeltelijk op zich te nemen. Het was dan ook niets buitengewoons, dat man en vrouw, na het beëindigen der dagtaak of 's morgens voor de komst van de patiënten, gezamenlijk de spreek- en wachtkamer schoon maakten.

Een woord van hulde voor deze stille werksters, die al het mogelijke deden om en praktijk en huisgezin in het gareel te houden, is zeker wel op zijn plaats.

Ook afsluiting van de telefoon deel veel tijd verloren gaan.

Collega's, die hun techniek naar de laboratoria zonden, werden, doordat de laboratoriumhouders gedwongen waren hun zaken te sluiten, als gevolg van de stopzetting der electriciteit- en gasvoorziening, ten zeerste gedupeerd.

Zij waren nu genoodzaakt om hun techniek zelf ter hand te nemen of de prothetische behandeling te staken.

De opgave, om naast het behandelen der patiënten, het voeren der administratie, de techniek zelf te verrichten werd, naarmate de dagen korter werden, steeds moeilijker. Door het ontbreken van de verlichting moest alles overdag gebeuren. Kroon en brugwerk kon niet meer worden vervaardigd. De kwaliteit van het gas werd steeds slechter, zoodat de smelttemp. van het goud slechts met zeer groote moeite bereikt kon worden.

Het repareren van rubber-protheses ging ook met steeds grootere moeilijkheden gepaard. De tijd, waarin gas werd geleverd was te kort om het vulcaniseeren tot een goed einde te brengen. Slechts hoogst noodzakelijke reparaties konden worden uitgevoerd. Soms werden rubberprotheses met paladon gerepareerd.

Uitgevallen tanden verving ik door in de plaat een omgekeerd konische uitolling te boren en van petralit een tandvorm te boetseeren.

Toen de winter naderde werd de huiskamer in een soort laboratorium herschapen. Op de kachel stond zeer gevoelig het water in een pannetje te koken waarin de cuvet met kunststofprothese geplaatst was. Afwerken en polijsten van de prothese moest ook hier geschieden. De trappolijstmachine bewees weer uitstekende diensten.

De beschikbaar gestelde brandstof voor de praktijkkamer was evenals voor de huiskamer ten enen male onvoldoende, zoodat vele collega's dan ook den geheelen winter in een onverwarmd vertrek hebben gewerkt. Wat het zeggen wil om met verkleumde vingers metalen instrumenten te moeten hanteeren weet een ieder, die dit heeft ondervonden.

Doordat Harderwijk en de geheele omgeving dicht bij de bosschen ligt, waren we hier nog bevoorrecht. We konden het woonvertrek met houtstoken behoorlijk verwarmen.

De Harderwijker collegae hadden voor den winter een werkplan opgemaakt. Ieder zou 2 dagen per week werken en gedurende deze dagen ook de spoedgevallen van de anderen behandelen. Hierdoor was de tandheelk. hulp voor de ingezetenen verzekerd. Deze afspraken werden in begin Nov. gemaakt, doch daar schrijver dezès den 12den Nov. met 16 anderen als gijzelaar, of zooals eenige dagen later op

de aanplakbiljetten te lezen stond als „morele saboteurs” gevangen genomen en via de Willem III kazerne te Apeldoorn naar het concentratiekamp te Amersfoort werd gevoerd, kwam hiervan niet veel terecht.

De praktijk werd waargenomen door coll. Stadlander en den cand. tandarts B. G o o s e n s. Coll. v. B l o m m e s t e y n hield te veel van duiken; kwam slechts nu en dan eens boven water om adem te halen. Hij kon dus mijn praxis niet waarnemen.

Na den zosten Januari uit het concentratiekomap ontslagen te zijn, bleek bij thuiskomst mijn woning voor het grootste deel door de S.S. Baustelle in bezit te zijn genomen. Deze dienst stond onder bevel van den beruchten Untersturmführer d e L a a t, een Nederlander en voorheen onderwijzer aan een R. Kath. school. Na 2 dagen thuis te zijn geweest, ontving ik van bevriende zijde een dringende waarschuwing om onmiddellijk mijn woning te verlaten: de veldgendarmes konden mij elk oogenblik opnieuw arresteren. De heer d e L a a t had n.l. in mijn woning een boek met aantekeningen gevonden, die niet getuigden van groote liefde voor het nationaal socialisme. In mijn woning was reeds een landgenoot gearresteerd, wien ik onderdak had verleend; nooit hebben we meer iets van hem vernomen. Hij zal wel den weg gegaan zijn, dien zoovelen van ons volk gingen.

Door het verblijf in het concentratiekamp was ik lichamelijk en psychisch zoo verzwakt, dat een arrestatie mijn dood zou beteekenen en dus heb ik onmiddellijk na ontvangst van de waarschuwing mijn woning verlaten.

Weldra moesten mijn vrouw en kinderen vluchten, daar ook zij met gevangenis en erger bedreigd werden.

Na veel wederwaardigheden zijn wij, door vrienden geholpen, over den IJssel gekomen. Grooten dank zijn wij verschuldigd aan coll. en Mevr. W a r t e n a te Zwolle, die ons met raad en daad bijstonden.

In Wijhe liet hij mij zijn zitdagpraktijk behartigen en hierdoor kon ik, zonder verdenking te wekken, daar met mijn gezin een onderkomen vinden.

Coll. G o o s e n s heeft door mijn praktijk waar te nemen nog groote moeilijkheden van den S.D. ondervonden. Tot 2 maal toe vond in zijn ouderlijke woning een huiszoeking plaats en onder bedreiging met arrestatie en inbeslagneming van het meubilair zijner ouders werd van hem verlangd mijn adres mede te deelen. Hij kon dit niet zeggen, daar hier niemand wist waar ik vertoefde. Door een handigen zet heeft G. zich uit hun handen weten te houden.

In Februari, mede door bovengenoemde S.S. Baustelle, begon in Harderwijk een terreur. Ieder moest meehelpen aan de verdedigingswerken, die rondom de stad werden aangelegd. Vele stadgenooten hebben in mijn woning een behoorlijk pak slaag van deze heeren en hun trawanten gehad.

Door verraad vielen ook in deze maand vele Harderwijkers in handen van den S.D. Het aantal vermoorden is hier dan ook relatief zeer groot. Met Ermelo meegerekend is dit aantal meer dan 30. Coll. S t a d l a n d e r vond het voor zijn gezondheid ook beter om tijdelijk te verdwijnen. Door al deze omstandigheden werd dus in het eerste halfjaar '45 geen tandheelk. hulp verleend.

Bij mijn thuiskomst na de bevrijding bleek mijn geheele lab. uitrusting te zijn verdwenen. Het andere instrumentarium en voorraad was reeds voor mijn thuiskomst uit het concentratiekamp door bovengenoemde collega's in veiligheid gebracht.

De staat van vervuiling, waarin mijn woning zich bevond, is met geen pen te beschrijven. Het schijnt een gave der Duitschers te zijn iets dergelijks tot stand te brengen.

In deze benauwde tijden hebben de tandartsen hier ter stede getoond als goede collegae te kunnen samenwerken en ik twijfel er niet aan, dat dit in de toekomst ook zoo zal blijven.

Aan het einde van mijn belevenissen in Harderwijk wil ik nog een enkel woord wijden aan de tandheelkundige behandeling in het concentratiekamp. Toen wij gijzelaars den avond van den 15den Nov. in het kamp aankwamen, konden we niet meer, wat men aldaar met een groot woord noemde, „omgekleed” worden. Met 3 personen moesten we in een één-mans cel den nacht doorbrengen.

In een soortgelijke cel trof ik den kamptandarts, coll. Breure, aan. Deze had voor een of andere stoutigheid eenige weken celstraf op te knappen.

De officieele tandarts was een Amersfoortsch collega, lid der N.S.B. Het werk werd door coll. Breure verricht, die de twijfelachtige eer genoot van reeds 2 jaar gevangenisleven achter den rug te hebben. In een mooi zwart uniform met een rooden bal op de achterzijde van zijn jas stapte hij in het kamp rond.

Overigens had deze collega, gezien de omstandigheden, „een leven als een prins”. Althans gezien van het standpunt der Häftlinge. Hij was n.l. vrijgesteld van de appels, die m.i. tot de ergste martelingen van het kampleven behoorden. De N.S.B. tandarts kwam eenige keeren per week het werk contrôleeren en toucheerde de vergoedingen.

De „Häftling” moest voor een amalgaam of cement vulling *f* 5.—, voor een pulpabeh. + vulling *f* 10.— en voor een extractie *f* 2.50 betalen. Het prothese tarief was, vergeleken met het op de Veluwe gebruikelijke, gepeperd. De bedragen moesten vóór de behandeling betaald zijn. Had de gevangene geen geld, dan werd hoogstens een extractie verricht.

Coll. Breure was met de behandeling belast; toen deze het werk niet kon doen droeg de kamparts het mij op. Voor mij was dat een groot genoeg, ik was dan eenige uren bevrijd van het eentonige hakken van generatorhout. Met het financieele gedeelte hield ik mij niet op.

Het instrumentarium was aangepast aan het geheel en bestond uit een operatiestoel, geplaatst in de kliniek van den dokter, een trapboormachine, één hoek- en één handstuk, een partijtje stompe boren, wat steentjes en schijfjes.

Op een tafeltje, in den hoek van het vertrek, stonden een paar fleschjes met medicamenten, een amalgaam mortier met stamper en wat glazen plaatjes voor het aanroeren van het cement, terwijl op een tegen den wand gespijkerd plankje 3 mondspiegeltjes, 3 pincetten, eenige stompe sonden en wat plastische instrumenten lagen. Een injectiespuit en ampullen waren eveneens aanwezig.

Aan eenige spijkers, in de voorzijde van dit plankje geslagen, hingen een paar extractie-tangen.

Een spiritusbrander voltooide de uitrusting.

Uitkoken der gebruikte instrumenten was overbodig; met een watje, gedrenkt in spiritus, werden ze afgewreven, waarmede aan den eisch der hygiëne was voldaan.

's Morgens tusschen reveille en appèl moesten de patiënten zich bij den dokter melden. In donker kwamen deze ongelukkigen, soms 50 à 60, bij den kamparts. Zij moesten in rijen van vijf buiten wachten tot zij aan de beurt waren.

Dit wachten was iets verschrikkelijks. De „Häftlinge” hadden niets anders aan dan een tot op den draad versleten hemd, een onderbroek, een afgedankte soldaten tuniek, pillow of witkatoenen pantalon, een barakmuts op het hoofd en de voeten omwonden met een voetlap. Een paar klompen voltooide het toilet.

Zoo stonden zij dan, blootgesteld aan een guren oostenwind, verkleumd tot op de botten, hun beurt af te wachten.

Het onderzoek van den dokter duurde eenige tellen. Een paar aspirine tabletten, een briefje voor barakrust of in zeer ernstige gevallen een bevel tot opname in de ziekenbarak vormden het therapeutisch geheel waaruit gekozen werd.

In gewone gevallen van dysenterie werd barakrust voorgeschreven, maar dit ontsloeg niemand van den plicht om op het appèl te verschijnen. Het was dan ook een zeer gewoon verschijnsel dat zieken door kameraden gesteund moesten worden om op de appèlplaats in de rij te kunnen blijven staan.

De patiënten voor den tandarts moesten 's morgens om circa 11 uur terugkomen. Ook zij moesten buiten of in de gang naast de behandelkamer op hun beurt wachten. De klompen moesten in de gang worden uitgetrokken en het kwam nog al eens voor, dat een patiënt bij het verlaten van de behandelkamer, als zijn klompenpaar nog heel was, een paar kapotte terug vond; over zijn eigendom had een ander zich ontfemd. Zoolang ik patiënten behandelde, was het mij toegestaan de mijne in het vertrek bij de kachel te plaatsen.

In een afzonderlijke barak vertoefden eenige civiel-geïnterneerden. Deze heeren kwamen uit St. Michielsgestel en waren in de Septemberdagen naar Amersfoort

vervoerd. Zij waren vrijgesteld van de appels en droegen hun eigen kleding.

Ik mocht het voorrecht smaken bij hen geïntroduceerd te worden en heb meerdere lezingen over verschillende onderwerpen mogen bijwonen. Zelf heb ik mij bezondigd aan een lezing over de tandheelkunde.

In het kamp trof ik ook aan coll. K n o l uit Coevorden. Hij bekleedde den post van kamerwacht en moest het eten onder de gevangenen zijner afdeeling verdeelen. Tot aan de bevrijding is hij in het kamp gebleven.

Coll. L o k k e r uit Barneveld werd in December of Januari binnengebracht. Hij had een rol in de ondergrondse gespeeld en moest daarvoor boeten. In Maart is hij naar Duitschland vervoerd, maar gelukkig gezond teruggekeerd.

Uit Noord-Nederland

door A. H. R. Borggreve, Groningen

Ondanks de Deutsche bezetting bleef het afdeulings-leven en in grooter verband het Maatschappij-leven aanvankelijk rustig voortgang vinden, getuige allerlei Donderdagavond-bijeenkomsten, afdeulingsvergaderingen en Mij-, Jaar- en H.B. vergaderingen.

Langzamerhand evenwel dreigde een groote verandering te zullen komen, waardoor vooral de H.B.-vergaderingen veelvuldiger werden, omdat men wenschte te weten welke houding diende aangenomen te worden bij een plotseling vergaderverbod of bij een opheffing der Maatschappij.

En ziet er kwam een Tandartsenkamer op 14 Maart 1942, de Maatschappij werd opgedoekt, evenals haar afdeelingen.

Er verscheen de Nederlandsche Vereeniging van Ziekenfondstandartsen, die poogde de bezittingen onzer Maatschappij te rooven, er kwam uit een Mededeelingen-blad, later gevolgd door een Nederlandsch Tandartsenblad met afkondigingen en artikelen met grapjes over allerlei soorten goud en deszelfs omrekeningen; dat kregen we allemaal cadeau, wel mochten we contributie betalen. Dit laatste was een ietwat vreemde zaak: niet betalen, wel betalen, niet betalen, per deurwaarder betalen. Het geheel stierf af en uit, dank zij sabotage en andere tegenwerkingen. Laten wij het maar gauw vergeten.

Intusschen werd het er voor de voormalige Maatschappij niet eenvoudiger op wat betreft het behouden van contact, het zoo mogelijk eensgezind stelling nemen en het uitvoeren van gemaakte plannen.

Wij redden ons door domweg door te gaan met onze Donderdagavond-bijeenkomsten (Studie-Kring heette dat), die regelmatig gehouden werden na de ontbinding der Mij, in 1942 10 plus een 3-daagsche cursus in anatomie, 9 in 1943 en 3 in 1944 benevens één in kleiner verband (30 Jan. met B r u g m a n) en één met den heer N o o r d h o f f (25 Maart). Later in het jaar 1944, zoomede in begin '45 werd het vergaderen (door de spoorwegstaking en het avondverbod) in grooteren omvang ondoenlijk, waardoor het contact vooral met de provincie erg verslapte.

Inmiddels waren Voorzitter en Secretaris vaak voor de Mij. en Mij-aangelegenheden op reis waardoor het grootere contact aanvankelijk kon worden onderhouden. Deze reizen waren echter in verband met de volle, koude en langzame treinen, het karige restaurantmenu lang niet altijd een genoeg, maar zij hebben zekerlijk er toe bijgedragen om het collegiale verband zooveel mogelijk in stand te houden.

Op 4 December 1942 vond te Westerveld de crematie plaats van collega K r o o k uit Winschoten, die in Amersfoort was bezweken; hij werd te Westerveld herdacht door collega H u t en daarna op 5 Mei 1945 nogmaals door collega K o c k e n. Zooals beiden terecht naar voren brachten was collega K r o o k een man vol vriendelijkheid waar een ieder gaarne mee om ging en algemeen geacht.

Te vermelden is voorts nog het bezoek bij den Commissaris, belast met het Staatstoezicht op de Ziekenfondsen door de collegae Rengers en Borggreve (Jan. 1943). Als resultaat hiervan werd de staking der Groningsche tandartsen beëindigd.

Op 18 October 1943 vond een executie-verkoop plaats wegens contributieschuld aan de Tandartsenkamer op de stoep van collega Aukema's woning. Later werd deze nog gevolgd door een enkele andere.

Op 23 Maart '44 werd collega Hut opgepakt en op 3 Mei weer vrijgelaten; mede door een griepje van den secretaris mocht toen onze vertrouwens-estafette, collega Wedema, clandestien de H.B.-vergadering te Utrecht bijwonen.

Op 26 Mei '44 werd de secretaris van onze afdeling naar Leeuwarden ontboden bij den Inspecteur der Prijsbeheersching; vlak voor het einde van den oorlog moest collega Kremer nog een week of zes in het eens zoo groote Duitsche rijk vertoeven. Collega van der Molen zag zich genoodzaakt 1½ jaar onder te duiken, de collegae Rodermond en Bakker kwamen ook nog een poosje in het gevang terecht, terwijl collega Geertsema nog op het laatste moment zijn woning moest ontruimen; achteraf bleek dat de redding van zijn instrumentarium, daar het huis afbrandde.

Enkelen van ons voelden zich (of werden) min of meer bedreigd, zoodat er tijden waren van slaperij buitenshuis, maar behalve bovengenoemde feiten zijn bij mijn weten geen verdere onheilen geschied.

Dit zijn in groote trekken onze belevenissen gedurende de bezetting.

De bevrijding zelf ging met groote schade aan onze stad gepaard. Enkele straten zijn totaal verdwenen, terwijl ongeveer drie vierde van de mooie Grootte Markt één puinhoop is. Ook werden de collegae van der Molen, Hut, de Boer, Hoeksema en Barkmeyer en mondarts Bouwman zeer ernstig in hunne bezittingen getroffen. Na weken van omzwervingen zijn gelukkig allen weer aan het werk, al is hun installatie hier en daar nog zeer primitief.

Over het algemeen wordt er in onze stad druk gewerkt op allerlei gebied, al zijn de mogelijkheden door schaarschte en particuliere belemmeringen hier en daar beperkt.

In den bezettingstijd is ons gevoel van saamhorigheid sterk gegroeid, nu dreigen we weer individualisten te worden, laten we bewijzen althans te hebben geleerd collega's te zijn.

Mogen we ook verder aan ons zelf blijven bouwen en daarmede aan onze professie, opdat we sterk staan voor al wat nog komen gaat, sterk en vereend.

Collegiale Steunverlening in de oorlogsjaren

Het Steunorgaan der Maatschappij en de Steunactie 1942

door J. J. Backer Dirks, Rotterdam

Niet het voedselgebrek alleen heeft gedurende de oorlogsjaren zijn stempel op ons uiterlijk gedrukt. Reeds de Mei-dagen van 1940 teekenden het gelaat van velen door zorgen en gramschap. En — met uitzondering van de eerste oorlogsslachtoffers te velde en van de ramp van Rotterdam — zouden op velen der onzen eerst in later jaren de grootste zorgen neerkomen.

Zij kwamen voor hen, die deze slagen troffen, door uiteenlopende oorzaken: jodenvervolgving, arrestatie, verplichting tot onderduiken, luchtbombardementen en beschieting van steden, evacuatie e.a. wreede maatregelen van den bezetter.

Ook materiele schade kon diensgevolge niet uitblijven! Het viel te verwachten dat de middelen van het Steunorgaan der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde ontoereikend zouden zijn om in al deze noodten te

voorzien. Bovendien waren er andere bezwaren aan verbonden om alle financiële hulp uit de kas van het Steunorgaan te verleen. In Maart 1942 was de Ned. Mij. tot Bevordering der Tandheelkunde ontbonden en was de Nederlandsche Tandartsenkamer door den bezetter ingesteld. De algemeene verwachting was, dat het Steunorgaan — als stichting van de ontbonden Maatschappij — hetzelfde lot zou treffen en dat zijn bezittingen aan de Tandartsenkamer zouden overgaan, waardoor er geen gelden ter beschikking zouden liggen om hulp te bieden. En zelfs al zou dit niet geschieden, dan zou er toch een afzonderlijk fonds noodzakelijk zijn, om te helpen voor die gevallen, „waarmede we niet voor den dag zouden kunnen komen”. Het was bekend gemaakt, dat dengene, die hulp verleende aan hem, dien de bezetter tot den bedelstaf wilde brengen, een gelijk lot zou treffen, en de gebeurtenissen hebben den ernst van dit dreigement bij herhaling bewezen. Een groot deel der toekomstige steunverleeningen zouden „illegale” gevallen zijn, want joden, ondergedoken militairen en andere voortvluchtigen mochten van geen enkele zijde hulp ontvangen! Daarom is er in Augustus 1942 te Utrecht een bijeenkomst belegd met enkele collega's uit de Afdelingen der oude Maatschappij om de mogelijkheid van een hulpactie in de naaste toekomst te bespreken. Dit gemeenschappelijk overleg had tot resultaat, de stichting van de „Steunactie 1942”, door welke in de hulp voor deze „illegale” steungevallen zou worden voorzien.

Een commissie voor het beheer der gelden werd, ter wille van een gemakkelijk contact, samengesteld uit 3 Rotterdammers, Toose, Kranenburg en Backer Dirks, terwijl voor iedere afdeling een vertrouwensman werd aangewezen. De administratie bleef natuurlijk de grootste puzzle. Het aantal collega's, dat in deze actie betrokken moest worden, was te groot om op geheimhouding te mogen rekenen. Indien de zaak onderzocht zou worden, dan diende er een soort boekhouding aanwezig te zijn. Daarom bestond deze in 2 exemplaren: Eén boekhouding, die zich leende voor eventuele contrôle, waarin de ontvangsten lager werden genoteerd dan de bedragen in werkelijkheid waren en waarin slechts die steungevallen werden vermeld, die het daglicht mochten aanschouwen. De in de administratie „achterovergedrukte” gelden, werden voor de verboden steungevallen gebruikt. Daarnaast bestond een behoorlijke boekhouding, die op een geheime plaats bleef verborgen, waarvan te gelegener tijd rekening en verantwoording zal worden overgelegd. Val Kranenburg over de cijfers maar nocht lastig, we hebben hem er maar buiten gehouden: hij is nog zoo noodig, zijn gezin breidt zich nog steeds uit!

Stellig heeft de Steunactie 1942 in een groote behoefte voorzien. Natuurlijk zullen er gevallen zijn, waar een misschien zeer noodzakelijke hulp niet is verleend: We hebben heusch ons best gedaan om door informatie zooveel mogelijk achter alle gevallen te komen; maar waar we niet op de hoogte zijn gebracht, daar was de helpende hand niet toe te steken, waar we werden ingelicht, daar is geholpen in overeenstemming met den staat der geldmiddelen.

Naar den toestand van 46 collega's is geïnformeerd en in 25 gevallen is hulp verleend tot een gezamenlijk bedrag van ruim f 34.500,—. Het zijn dus geen wonderen die gedaan zijn, maar we hebben hoop, dat de ergste nooden zijn verzacht. De hulp betrof in hoofdzaak onderhoudskosten; voor de materiele schade door het oorlogsgeweld, was het Noodfonds 1940 gesticht. De kasgelden, nog niet afgerkende depôts en vorderingen bedragen thans ruim f 21.000,—, zoodat het fonds nog in staat blijft in enkele nooden te voorzien.

Door bemiddeling van collega Margadant en de echtgenooten der Rotterdamsche collega's, werd er, zoolang dit toegestaan was, voor het kamp Westerbork gezorgd, terwijl collega Beukers een paar malen pakketten heeft verzonden naar het kamp der gijzelaars te Vught.

Met het Steunorgaan der Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde is het anders geloopen, dan de verwachting was. Na de opheffing der Mij. heeft deze Stichting haar boeken, ledenlijst e.d. moeten inleveren aan de Tandartsenkamer, maar de bezittingen zijn nooit opgevraagd. Waar uit het schrijven betreffende het opragen der boeken bleek, dat een en ander geschiedde „met het

oog op eventueele overname" heeft het Bestuur zich op het standpunt gesteld, dat het beheer der middelen nog ongewijzigd in eigen handen bleef en is het Bestuur dan ook op normale wijze met het behandelen der aanvragen doorgestaan. De inning der contributie werd met opzet achterwege gelaten om niet onnoodig aandacht te vestigen op het voortgaan der werkzaamheden; alles in de hoop van in het vergeetboekje te geraken. Deze tactiek is langen tijd gelukt. Intusschen had de Besturende Commissie zeer groote verliezen geleden. Collega J. S. Bruske, op wiens initiatief het Steunorgaan is gesticht en die sinds de oprichting de enthousiaste Voorzitter is gebleven, moest tengevolge van de bepalingen tegen de joden zijn post verlaten. Later is hij weggevoerd en omtrent zijn lot blijft de grootste onzekerheid. Wij hebben hem en zijn adviezen de paar laatste jaren heel veel gemist en onze hoop, dat hij de ellende der Poolsche kampen heeft kunnen doorstaan, wordt gaandeweg minder. De plaats van Bruske is ingenomen door collega J. D. Toose, die ook uit anderen hoofde zijn belangstelling voor de noodleniging onder de collega's heeft betoond. Maar niet alleen de Voorzitter heeft de Besturende Commissie verlaten, ook de Secretaris, collega W. C. Koldewijn is aan het Bestuur ontvallen. Hij overleed Januari 1945. Met hem ging een der oude garde heen, een zeer rechtschapen collega, aan wiens oordeel wij ook voor deze instelling groote waarde hechtten. Zijn plaats kon door de tijdsomstandigheden natuurlijk niet worden bezet, zoodat eerst een Mijvergadering in deze vacature zal hebben te voorzien.

Door het uitblijven der contributie-betalingen, waren de inkomsten van het Steunorgaan zeer gering. Slechts enkelen betaalden uit eigen beweging. Maar ook de uitgaven waren lager dan in voorafgaande jaren. Want voor die gevallen van steun, die normaliter bij deze Stichting zouden kunnen worden ondergebracht, werd liever een plaatsing gezocht bij de Steunactie 1942. Er moesten toch ook „legale" gevallen van steun te verantwoorden zijn, zonder deze zou het instellen van zoo'n actie tegenover den bezetter niet te verklaren zijn! In de naaste toekomst zullen de geldmiddelen van beide organen toch wel samensmelten.

Tenslotte nog iets over het feit, hoe het Steunorgaan zich tegenover de Tandartsenkamer heeft kunnen handhaven, zonder zich te blameeren. Want te veel is dit een tijd geweest van transigieren ter wille van materieel bezit!

Toen de Maatschappij werd ontbonden, viel een overname van het Steunorgaan weliswaar te verwachten, maar zij behoefde niet automatisch te volgen. Het Steunorgaan is een stichting der Maatschappij, waarvan ook niet-leden contribuant kunnen zijn, evenals er in zeer bijzondere gevallen steun verleend kan worden aan niet-leden. De tactiek van stiltejes doorgaan met werken en geen aandacht trekken heeft tot November 1943 succes gehad. De boekhouding was bij de Tandartsenkamer, de geldmiddelen bij den Penningmeester; een vrij gunstige verdeling der bezittingen! Eind November 1943 bereikte het Bestuur, door een onnadenkendheid van den accountant, een schrijven, waarin de President van de Tandartsenkamer een onderhoud vroeg „mede ten einde te overleggen, of er een mogelijkheid kan „worden gevonden, om het Steunorgaan in zijn tegenwoordigen vorm te laten „voortbestaan als zelfstandige instelling, waarin dan ook de Ned. Tandartsenkamer „geïnteresseerd zou zijn, doordat deze b.v. een nader te bepalen aandeel van de „jaarlijksche contributie der tandartsen als haar aandeel aan het Steunorgaan af„draagt. Door een dergelijke regeling is het wellicht mogelijk, dat het Steunorgaan „zijn werkzaamheden zonder onderbreking kan voortzetten en daarmee blijft „beantwoorden aan het doel, waarmede het oorspronkelijk opgericht werd."

Toose en ondergeteekende hadden er zich al op ingesteld, dat het eenige resultaat van dit onderhoud zou kunnen zijn: de opheffing, daar er slechts één voorwaarde zou bestaan voor verder werken, n.l. absolute onafhankelijkheid, dus geen verantwoording en geen bijdrage van de zijde van de Tandartsenkamer. Het resultaat van dit onderhoud was buiten verwachting, ondanks het feit, dat onze antipathie tegen alle Deutsche maatregelen — de instelling der Tandartsenkamer inclus — duidelijk werd uiteengezet. Want uit een later ontvangen schrijven blijkt „dat de Ned. Tandartsenkamer afziet van een bemoeiing met de administratie van het Steunorgaan". Ook de daarop betrekking hebbende boekhoudkundige

bescheiden werden teruggezonden. Tegen de mondelinge toezegging van den President, dat de Tandartsenkamer toch voor haarzelve een bedrag zou afzonderen voor Steunverleening, konden moeilijk bezwaren worden geopperd. Dat bleef voor die instelling een interne aangelegenheid.

Zou thans het moment niet aangebroken zijn, om voor deze gereserveerde fondsen belangstelling te gaan koesteren?

Het Ned. Tandh. Genootschap in de oorlogsjaren

door R. W. Broekman, Arnhem

Hoe hebt gij het er af gebracht?

Het is de vraag die thans honderdmaal en vaak over onze lippen komt, wanneer wij bloedverwanten, vrienden en kennissen terug mogen zien na een dikwijls lange, zeer lange scheiding. Wij denken daarbij natuurlijk in de eerste plaats aan de ideëele en innerlijke grondslagen van ons leven, omdat wij meer dan ooit het ideëele als het essentieele hebben leeren verstaan. Daarna is er dan ook nog de vraag, hoe wij er materieel doorheen zijn gekomen.

Wat is er van U en ons geworden in den tijd die besloten ligt tusschen de rampen van Rotterdam en Arnhem?

Dit zijn ook de vragen, die wij thans stellen aan onze leden en door de leden aan het N. T. G. Hoe hebt gij het er af gebracht?

Wij beschikken nog niet over veel gegevens. Zelfs kunnen wij nog niet met zekerheid zeggen, wie ons ontvallen zijn. Wij zijn verlangend naar bijzonderheden omtrent hun wedervaren en dat van andere collega's en waar zij verblijven. Omgekeerd is er ongetwijfeld de vraag hoe het Genootschap door deze laatste jaren, waarin contact met de leden vrijwel onmogelijk was, is heengekomen, zoowel ideëel als materieel. Wat dit laatste betreft, kunnen wij meedeelen, dat de financiële grondslag ondanks de dreigingen ongewijzigd is gebleven. Het archief, het oudste tandheelkundig archief in ons land, dat juist systematisch geordend zou worden, heeft helaas nogal geleden. Het was naar ik dacht goed opgeborgen bij de belangrijkste boeken van mijn eigen bibliotheek in een afgeschoten hoek van den kelder. Alle pogingen om het na de evacuatie van Arnhem door officieele instanties alsnog veiliger te laten bergen, mislukten. Bij mijn thuiskomst bleek, dat het door de nihilistische voortrekkers eener „nieuwe cultuur” volledig uit elkaar gehaald was en als een hoop oud vuil over den vloer van den kelder verspreid lag, als gevolg waarvan het bovendien nogal waterschade had opgelopen. Wij zullen trachten te redden wat mogelijk is. Boven dit materieele uit stijgt echter het verlies van enkelen onzer oude en zeer trouwe leden. Voorloopig slechts de opmerking, dat we in dit opzicht zeker geschonden werden. Wonden met blijvende litteekens. Wij zullen ons in dit opzicht echter laten leiden door de woorden van den grooten Franschen geneesheer X a v i e r B i c h a t (1800), een van de grondleggers van de hedendaagsche weefselleer: „La vie est l'ensemble des forces qui résistent à la mort.”

Veel is ons gebleven, waarvan wij het bezit of de terugkomst twijfelachtig waanden. Ik denk hierbij vooral aan onze Joodsche collega's, die hun leven konden redden. Zij bleven gespaard voor ons, maar niet voor ontzaglijk veel leed en misschien evenmin voor groote moeilijkheden in de toekomst. Mogen zij denken aan de woorden van een anderen grooten „geneesheer”, onzen landgenoot Dr. F r e d. v a n E e d e n: „Er is toch nergens uitkomst dan in leed”.

Inderaad, veel is ons gebleven. En hieronder zeker niet in de laatste plaats het sterke verlangen om de werkzaamheden weer op te nemen.